

„... a történelmi események kifejlődését
végzetszerű kényszer intézi.”
Horthy emlékiratai, 181. old.

Végzetszerű kényszer? Igen!

Megjegyzések Horthy emlékirataihoz¹

Gondolom, nem csak engem nem hagy nyugodni múlt századi történelmünk két nagy fordulópontja: a Trianonnal végződő I. világháború és belesodródásunk a II. világháborúba. Horthy emlékiratait olvasva az ember újból és újból végigtöprengi az eseményeket: keresi a lehetséges elágazásokat, mikor vehetett volna más irányt a történelem, mi volt a végzetszerű, az elkerülhetetlen és mi róható fel Horthy felelősségére.

„A történelmi fatalizmus elkerülhetetlen ahhoz, hogy megmagyarázzuk az ésszerűtlen jelenségeket.” Ezek Leó Tolsztoj szavai a történelem végzetszerűségéről²; Horthy is erre hivatkozik. Persze, akinek kezében van egy ország sorsa, az ne hivatkozzon a végzetre; vagy mégis? Folytassuk Tolsztojjal: „A történelmi eseményekben az úgynevezett nagy emberek csupán címkék, csupán nevet adnak az eseményeknek; ezeknek, akár csak a címkéknek, épp a legkevesebb közülük van magukhoz az eseményekhez.”³ (Ezt nem kötelező elfogadni, csupán mint egyik lehetséges, a determinisztikus történetfilozófiára emlékeztető felfogást említem meg.)

„Horthy-fasizmus”

Az admirálist és a korszakot a környező országok érthetően máig becsmérlik, fasisztázzák. Ráadásul 45 éven át mi is megtettünk mindent, hogy Horthyt Hitler tetteitársává degradáljuk (a hazai kozmopoliták még mindig ezen szorgoskodnak). „Az ellenforradalmi rendszer a proletárdiktatúra leverése útján, véres fehérterror segítségével született. A rendszer alapján *fasiszta jellegű volt...* A rendszerben *a fasiszta diktatúra elemei* a 20-as évek második felében... viszonylag kevésbé érvényesültek. A 30-as években viszont, miután Németországban is győzött a fasizmus, annál erősebben kerültek előtérbe.” Így tanították a történelmet a hatvanas évek elején, gimnazista koromban. Fasiszta rendszer, parlamenti demokráciával, ahol a fasiszta párt be van tiltva, vezetője börtönben ül... (Az idézet ráadásul azt sugalmazza, hogy nálunk jóval előbb volt fasizmus, mint Németországban.⁴) 45 éven át több nemzedék nőtt fel abban a tudatban, hogy a két háború közötti korszak történelmünk

¹ Köz-, világ- és környezetgazdászként evvel a témával amatőrként foglalkozom. És hogy mi jogosít fel rá? Említék egy példát: egy ismert, sőt, felkapott történész azt állítja, hogy Hitlert az 1940-ben Berlinbe látogató Teleki biztatta fel, hogy a háború végén majd Európát meg kell szabadítani a zsidóktól. Egy másik, szintén ismert történész pedig azt bizonygatja, hogy Teleki célja az 1938 utáni zsidótörvénnyel az volt, hogy az adott viszonyok közepette megmentsse a hazai zsidóságot, túlélésüket biztosítsa...

² Az idézet folytatása: „(vagyis azokat, amelyeknek ésszerűségét nem látjuk). Minél jobban iparkodunk ésszerűen magyarázni ezeket a történelmi jelenségeket, annál kevésbé ésszerűvé és érthetővé válnak.” Tolsztoj: Háború és béke. Harmadik könyv, Első rész, I., 9. old. A történelmi személyiség jelentéktelenségét az események formálásában Napóleonra vonatkoztatja.

³ Uott, 11. old.

⁴ Sőt, ha 1919-től számítjuk, akkor az olasz fasizmust is megelőzve elsők voltunk.

szégyenletes revizionista, fasiszta időszaka volt. Pedig mindennél világosabban mosták tisztára Horthyt az amerikaiak és az angolok, amikor elutasították Tito kérését, hogy az újvidéki eset miatt „háborús bűnösként” adják ki. Sztálin sem kívánta, hogy a nürnbergi perben a háborús bűnösökkel egy padra ültessék, vagy egyáltalán, felelősségre vonják, s erről le is beszélt Rákosit. (Ezzel szemben Tisót és Antonescut országaik népbírósága halálra ítélte, Ante Pavelic szökésben volt, s csak később próbálták meg megölni.)⁵

Néhány további sor 1962-es történelemkönyvemből: „1927 után, a nyílt revíziós politikával egy időben megkezdtek a szomszédos államokat fenyegető hadsereg kiépítést. ... Az ellenforradalmi rendszer ideológiája a szegedi ún. 'keresztény nemzeti' gondolat volt... A szomszéd népek elleni gyűlölet hirdetése, a magyar fennsőbbiség hangoztatása...” Még Nemeskürty 1972-ben megjelent Requiemjének borítólapján is ezt olvashatjuk: „Fasiszta kormány fasiszta hadseregéről van szó; rablóhadjáratban résztvevőkről. Talán győzelmet kívántunk volna neki?” (Ezt nyilván nem Nemeskürty mondja; szavaival a hetvenes évek hivatalos történelemfelfogására utal.) Sőt, Glatz Ferenc már a rendszerváltás hajnalán, 1989-ben, a Szekfü Gyula Három nemzedékéhez írt előszóban is fasiszta diktatúrának nevezi az 1920-as évek utáni időszakot.⁶

Ezeket az önsorsrontó, magunkkal szembeni előítéleteket, sőt, történelem-hamisításokat nem könnyű levetkőzni. A Rubicon 2000/9-es száma a „Magyarország 2 világháborúban” címet viseli. Az egyik cikkben – többek között – ezt olvashatjuk: „... a Szovjetunióra támadó Németország nem igényelte Magyarország fegyveres közreműködését; csupán a magyar-szovjet határ katonai megerősítését kívánta ”⁷ – ami kezdetben ugyan igaz volt, de nem sokkal rá már azért kellett küzdeni, hogy nehogy a magyar haderő kétharmadát kivigyék a keleti frontra.

Svédcsavar

Miközben Horthyt és rendszerét megpróbáljuk megvédeni a fasiszta minősítéstől, ő maga állítólag többször is így nevezte azt. Károlyi Mihály, Horthy ösellensége életrajzi regényében ezt olvashatjuk: „Horthy még részt is követelt a zsákmányból [Csehszlovákia feldarabolásáról van szó] azon a címen – amire büszkén hivatkozott –, hogy ő teremtetten meg az első fasiszta rendszert”.⁸ Jugoszlávia megtámadása és a német csapatok Románia felé történő átengedése után pedig „Maga a kormányzó szaladt Hitlerhez, hogy megfesse és megszerezze tőle a romániai zsákmány egy részét, miközben ismét emlékeztette, hogy ő Magyarországon még jóval a Führer és a Duce fellépése előtt megteremtette az első fasiszta államot. Ami egyébként pontosan meg is felelt a valóságnak.”⁹

Ha már a minősítésekről van szó; Károlyi leggyakrabban a Horthy-rendszer kifejezést használja,¹⁰ de a fenti utolsó mondat nem hagy kétséget afelől, hogy azt minek is tartotta. Egy másik helyen „Mussolini, Hitler, Franco és Horthy Európájáról” beszél (395. old.), 1944-es kiáltványában pedig feudális fasizmusról. Bibó, a kor igen szigorú kritikusa viszont csak „legsötétebb reakciónak” nevezi a Horthy-rendszert¹¹, és gyakran használja a „feudális-

⁵ Horthyt végül is a nürnbergi perben tanúként hallgatták ki, Veessenmayer ügyével kapcsolatban.

⁶ Szekfü, Három nemzedék, VI. old.

⁷ Diószegi István: Magyarország belépése a Szovjetunió elleni háborúba.

⁸ Hit, illúziók nélkül, 313. old.

⁹ Károlyi, 323. old.

¹⁰ Kivéve amikor a 323. oldalon ezt írja: „Így aztán nem volt meglepő, hogy a Magyarországon kialakult félfasiszta rendszer Hitler szövetségese lett”.

¹¹ Második kötet, 204. old.

konzervatív”, illetve „konzervatív feudális” minősítést,¹² bár az Eltorzult magyar alkatban a kezdődő fasizmusra is utal: „A társadalmi mozdulatlanság kibíthatatlanságát a haladásellenes erők radikalizmusa, a fasizmus fából vaskarikája kezdi ellensúlyozni”. (599. old.) Szekfű igen eredetien és találóan **neobarokknak** nevezte a Horthy-kor társadalmát. Mint ahogy az építészetben és művészetekben a „neo-” egy korábbi nagy stílus és korszak utánzata és felmelegítése, adott esetben ez megmerevedésre és formalizmusra, az előző korszak folytatására, a külsőségek uralmára, az igazi tekintélyek nélküli tekintélyek uralmára, a reform-képtelenségre utal; „konzerválás reform nélkül”. Ennek egyik oka, hogy 1918-1920 forradalmi fontos fogalmakat diszkreditáltak: „... oly fontos fogalmak, mint: nép, demokrácia, munkásság, szociális gondoskodás, szocializmus, állottak itt a forradalmak bűneitől súlyosan megterhelve”. (Trianon óta, II. fejezet; 404. old.)

Kíváncsi voltam, Illyés hogyan minősíti Horthyt és rendszerét. Azonban munkáinak – igaz, felületes – átnézése és újraolvasása után sem találtam ilyen jellegű közvetlen kijelentéseket. Mint uradalmi cselédek ivadékanak, baloldalinak és szocialistának, nyilvánvaló, mi lehetett a véleménye. (Az ellenforradalom kifejezés használata semmit sem jelent, hiszen az a Horthy-kor legáltalánosabb, mindenki által használt minősítése volt.) Erősen helyeselte Szekfű neobarokk jelzőjét. A Hajszályökerekben viszont egy direkt fasizmus-definícióra bukkanunk: „fasiszta az, aki a maga nyelvi, nemzeti közösségének több jogot szán, erőszakkal is, mint a többinek”.¹³ Ez gyenge dolog, inkább a sovinizmusra, sőt, még a nacionalizmusra is áll.

Én úgy gondolom, hogy a két világháború közötti rendszer semmilyen kritérium szerint sem nevezhető fasisztának. Messze nem felelt meg az olasz fasizmusnak, a szó „születési helyének” – hiszen ott a korporatív politikai berendezkedést értették alatta. (Mi sem állt távolabb Horthytól, semmint hogy valamilyen dolgozói részvételre alapozza rendszerét). A német náci rendszer pedig a szocializmus nemzeti változata volt, kiegészítve a szélsőséges fajelmélettel. Ezek közül sem volt egyik sem jellemző Horthy Magyarországra. (Az antiszemitizmussal és zsidótörvényekkel később részletesen foglalkozom majd.) És nem volt jellemző a politikai terror sem (kivéve a bal- és jobboldali szélsőségekkel szemben). Megfigyelhető, hogy a Bethlen konszolidációja utáni időszakra könnyebben ráragasztják a fasiszta jelzőt. Bizonyára főként Gömbös (Nemzeti Munkaterv) és Imrédy szociálpolitikai érzékenysége és intézkedései szolgáltak ennek alapjául. (Abban az értelemben, hogy a fő társadalmi probléma, a földkérdés megoldatlan maradt, s így az iméntieket a bírálók szociális demagógiának tekintették.)

Horthy fenti szavait tehát üres fecsegésnek, alkalmi alakoskodásnak kell tekinteni; vagy még inkább tudatlanságnak, a „formációelméletben” való járatlanságnak. E fogalmak tartalmához és „helyes” használatához a történeti idő adta meg a kulcsot.

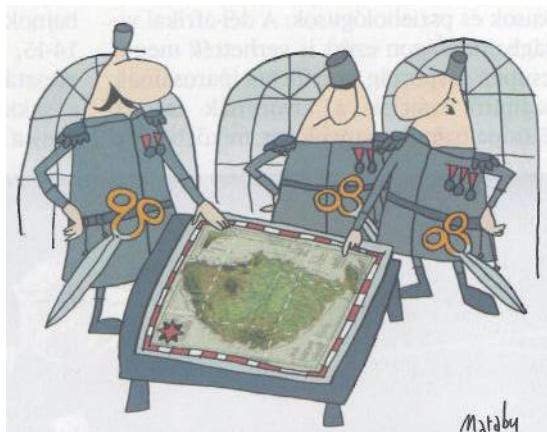
Békés revíziós politika

A két világháború között a revíziós politikának nem volt alternatívája. A magyarok elcsatolt területek visszaszerzését a lehető legtermészetesebb törekvésnek kell tekintenünk. Nagyon kevesen jutottak el odáig, hogy azt ne az első számú feladatnak tekintsék. Vitatni csak azt lehet, hogy az időzítések és a felhasznált eszközök megfelelőek voltak-e. Hiányolhatjuk, hogy a revíziós politikában a területek visszaszerzése dominált, az nem volt eléggé árnyalt, nem számolt kellő súllyal az egyéb lehetőségekkel (autonómia, kisebbségi jogok). „Az volt a meggyőződésem, hogy a trianoni igazságtalanság jóvátétele az igazságosság elvének

¹² Második kötet, Zsidókérdés...

¹³ Itt élned kell, 2. kötet 484. old.

érvényesülése útján *háború és vérontás nélkül is keresztülvihető*” – írja Horthy. (256. old. – az én kiemelésem.) És – „... a kormányzónak a látszatsemlegességet és a revíziós igényeket egyidejűleg érvényesíteni célzó taktikája 1938-ban, majd 1940-ben az úgynevezett bécsi

döntésekkel látványosan visszaigazolódott” – írja Murányi Gábor.¹⁴

1938 augusztusában Horthyt Hitler pazar németországi fogadtatásban részesítette. (Felesége lett pl. a Prinz Eugen nevű új nehézcirkáló „keresztanyja”.) Arra ment ki a „játék”, hogy rávegye, miközben ő a cseheket „széttapossa”, „... a német előrenyomulással egy időben dél felől mi megtámadjuk Szlovákiát”. (218. old.) Horthy ezt kereken visszautasította azzal, hogy Magyarország a revíziós szándékait békés úton kívánja megvalósítani. Ekkor hangzott

el Hitler sokat idézett mondása: „Aki részt akar venni a lakomán, annak a főzésből is ki kell vennie a részét.” (219. old.)

Szeptember 21-én Magyarország ugyanazokat a jogokat követelte a csehszlovákiai magyarok számára, melyeket a szudétanémetek a müncheni szerződéssel megkaptak. – „A kisentente államaival való megértésünk egyik előfeltételét mi mindig a kisebbségvédelem megfelelő érvényesülésében láttuk, ” írja Horthy (226. old.) Mivel a prágai kormány erre nem válaszolt, Olaszországhoz és Németországhoz fordultak – így jött létre november 2-án az első bécsi döntés. (Az események eközben és a továbbiakban így zajlottak: szept. 29. Müncheni egyezmény, 1939. márc. 14. önálló Szlovákia Tiso-val, márc. 15. Hitler bevonul Prágába.)

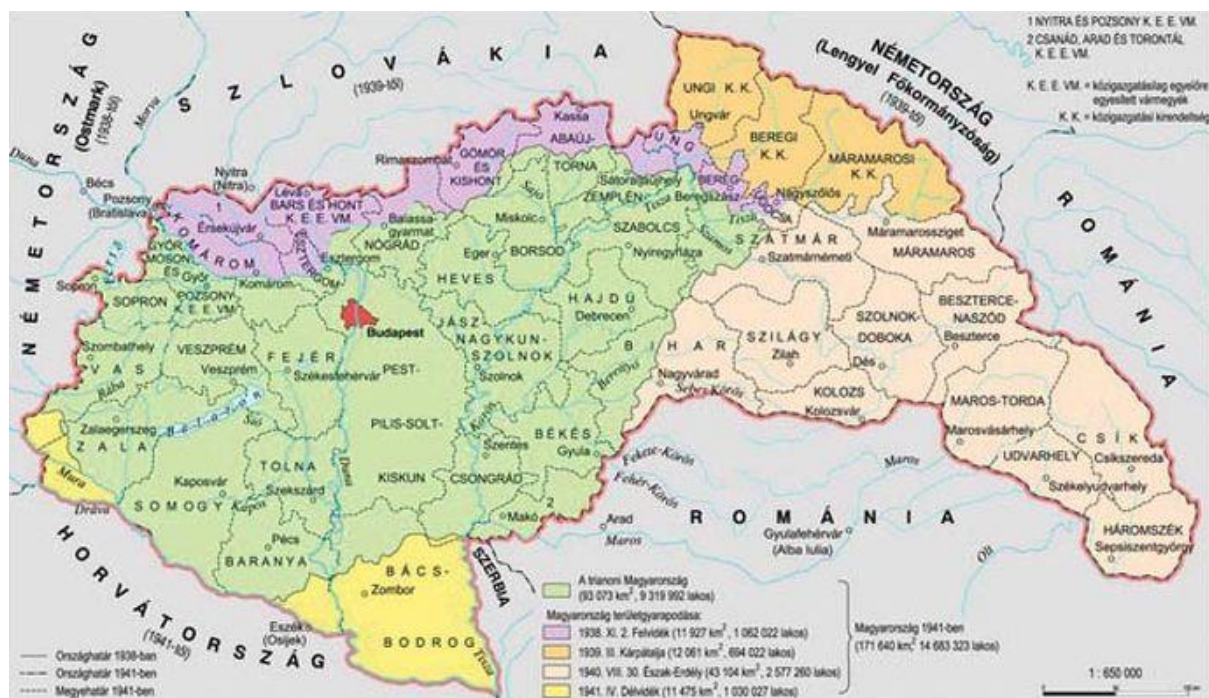
Nem-történészként úgy látom, hogy ez az akció semmilyen szempontból sem kérdőjelezhető meg: (1) Magyarország nem alkalmazott erőszakot, (2) a visszakapott terület etnikai hovatartozása nem volt kétséges, (3) a trianoni szerződés lehetőséget adott a határok békés, tárgyalások útján történő megváltoztatására, (4) a Müncheni egyezmény bizonyos értelemben legalizálta a folyamatot, (5) a nagyhatalmak nem tiltakoztak. (És azt is érdemes megjegyezni, hogy augusztus 21-én a lengyelek is hasonló tartalmú jegyzéket intéztek a prágai kormányhoz!)

Kárpátalja visszaszerzése viszont már erőszakkal történt. „Néhány hónappal kassai bevonulásunk után sor került a csehszlovák ’féregnyúlvány’ sebészeti eltávolítására is. Mussolini nevezte így Kárpátalját.” (230. old.) Horthy leírja, hogy az első bécsi döntés után zavaros viszonyok uralkodtak Kárpátalján, fenyegetve a Magyarországhoz visszakerült határmenti városokat. Ezért „... kormányunk március 14-én, vagyis ugyanazon a napon, amikor Szlovákia függetlenségét kikiáltották, 12 órás ultimátumot intézett a pozsonyi kormányhoz, a Kárpátalja kiűrését követelve. Ez meg is történt, és csapataink bevonultak. Berlin nem emelt kifogást. Ránk nézve fontos volt, hogy a lengyel-magyar közös határ megteremtésével megelőzzük a németek esetleges átkaroló szándékát.” (31. old.)

A kisantant gyűrüje Trianon után Kárpátalja Csehszlovákiához kerülésével zárult be Magyarország körül, megszüntetve az ezeréves lengyel-magyar határt, tehát ezzel az akcióval

¹⁴ HVG 2007. február 10.

egy fontos stratégiai érdeket sikerült érvényesíteni, viszonylag csendben, különösebb nemzetközi reakció nélkül.

Csehszlovákia feldarabolása után jó egy évvel Románia is hasonló sorsra jutott; azzal a különbséggel, hogy itt a szovjetek végezték a hentesmunkát: a Molotov-Ribbentrop paktum értelmében jogot kaptak Besszarábiára és Észak-Bukovinára, Dél-Dobrudzsát pedig a bolgárok kapták meg.¹⁵ 1940. júniusában a Szovjet megszállta Besszarábiát és Bukovinát. A németek pedig – Magyarországon átvonulva – megszállták a román olajvidéket. (Teleki az átvonulási kérést meg akarta tagadni, de Horthy – a Bukovinában megjelenő szovjet fenyegetés miatt – megadta.) Ez esetben a németek erőltették a megegyezést, mivel mindkét ország szövetségesük volt, s így jött létre 1940 aug. 30-án a II. bécsi döntés. (Egyes történészek erről azt írják, hogy Erdély felosztása egyik felet sem elégítette ki, s ezzel a németek elérték, hogy mindkét ország rájuk legyen utalva. L. Balogh Béni szerint viszont a németek célja épp ellenkezőleg az volt, hogy a két szövetséges ne okozzon gondot a Szovjetunió elleni háború hátterében.¹⁶) Magyarország tehát Észak-Erdély visszaszerzését is békés eszközökkel érte el, de az etnikai elv ez esetben sérült, a visszacsatolt területtel több, mint 1 millió román került Magyarországhoz (miközben félmillió magyar maradt Dél-Erdélyben). A Székelyföld visszacsatolását azonban máshogy nem lehetett megoldani, és ne feledjük, Trianonnal viszont 1,7 millió magyar került román közigazgatás alá.

Míg a felvidéki revízió, s a Bánátnak majd ezután következő visszacsatolása etnikailag „tisztta eset” volt, Erdéllyel kapcsolatban különféle elképzelések születtek. Bethlen István 1933-ban minimális célként azt fogalmazta meg, hogy a határ menti, döntően magyar-lakta területeket vissza kell követelni, a „történelmi” Erdélynek pedig önálló államiságot kell kapnia (transzilvanizmus). „... maximális tervének lényege a Szent István-i magyar birodalom modernizált formában való újrateremtése volt, Horvátország és Burgenland nélkül”... „Teleki...

¹⁵ Besszarábia a történelem során hol Oroszországhoz, hol a román fejedelemséghez tartozott; az első világháború során Románia visszaszerezte a meggyengült Oroszországtól/Szovjetuniótól. (Dobrudzsa is ide-oda vándorolt a románok és Bulgária között.)

¹⁶ Küzdelem Erdélyért. – 2013.

különböző, Erdéllyel kapcsolatos megoldási lehetőségeket is vázolt: a megosztást vagy autonómiát, s a kettő kombinációt.”¹⁷

Németh László, Bibó és Szekfü a revíziós politikáról

Németh László a következőképpen rangsorolta a Trianon utáni feladatokat: „Először: a magyar nemzetbe kell mindenekelőtt a magyar népet befogadni. [Ez alatt nyilvánvalóan a földosztást és a feudális-rendi maradványok eltörlését értette; esetleg még a választói jog teljes érvényesülését, a szakszervezetek szabad szervezkedését – KK.] Másodszor: értsük meg magunkat az egysorú népekkel: építsük bele egy nagyobb kelet-európai szolidaritásba a magunk biztonságát. Harmadszor: javítsuk meg, ha alkalom nyílik rá, a magyarságcsontkító határokat.”¹⁸

Bibó, aki kétségtelenül a magyar progresszió egyik vezéralakja, határozottan elítélte e revíziós politikát, helyenként – véleményem szerint – erős túlzásokba esve. A kelet-európai kisállamok nyomorúságában ezt olvashatjuk: „... a magyar politikai szemlélet egész Magyarország felosztását egyszerűen brutális erőszaknak és a győzők hipokrizisének tulajdonította, és nem volt képes disztinkválni a leválásra érett másnyelvű területek elcsatolása és az oktanul és igazságtalanul elszakított magyar nyelvű területek elszakítása között. Ennek következtében nem tudott elszakadni a történeti nagy Magyarország ábrándképétől, és még inkább abba a lelkiállapotba került, hogy Európa neki egy súlyos igazságtalanság adósa. Emiatt azután 1938 után felmentve érezte magát minden európai kötelezettség alól, s midőn Magyarország területi státusának a megváltoztatására lehetőség nyílt, akkor nem állott meg a magyar nyelvű területeknél, hanem abban az arányban, amint ennek lehetősége megnyílt, tovább kergette a történeti nagy Magyarország ábrándképét, egyenes úton haladva az 1944. évi katasztrófa felé.” (Második kötet, 204. old.)

A kelet-európai kisállamok mizériáiban ehhez még hozzáteszi, hogy „... nem rajzolódt ki egy lehetséges és reális Magyarországnak a képe, hanem az aktuális és végsőleg el nem fogadható Magyarország maradt továbbra is szembeállítva az egykori, a nagy, a dicsőséges, a történelmi Magyarországgal, melynek vágyképét húsz éven át tovább melengették.” (Első kötet 506-507. old.)

Megjegyzésem: a visszacsatolások a Felvidéken etnikai alapúak voltak (Teleki nagy gondot fordított erre), Észak-Erdély esetében viszont az etnikai elv – a keveredetség folytán – csak kompromisszumos módon volt megvalósítható. A kisebb jelentőségű kárpátaljai és délvidéki területszerzésekkor viszont – stratégiai okok miatt – valóban sérült az etnikai elv.

Bibó a Horthy-rendszer „sérelemi irredentizmusát” azzal is magyarázza, hogy miközben Károlyi inkább átadta a hatalmat a szociáldemokratáknak, semmint aláírta volna a békeszerződést, a kommunisták pedig harcoltak a területvesztés ellen, „... Horthyék az antant azért és azzal a feltétellel juttatta uralomra, hogy a trianoni békeszerződést elfogadják és aláírják”. (Második kötet, 599. old.) Túlzottan időigényes lenne e vádat részletesen cáfolni, ezért csak annyit említek meg, a Tanácsköztársaság csapataival való összefogás nem tartozott a Horthyék által választható „reális opciók” közé.

Még ide kívánczik Bibó átfogó értékelése a revíziós politikáról: „... az ország a területi változások biztosításáért s a társadalmi mozdulatlanág megóvásáért belemanővrozta magát

¹⁷ L. Balogh, 27. old.

¹⁸ Péterfi Gábor, MN 2011. szept. 3.

egy olyan háborúba, melynek eredménye a területi változások teljes visszacsinálódása és az évszázados társadalmi hierarchia összeomlása lett”.¹⁹ Bármennyire is becsülöm Bibót, ezt rendkívül felszínes összegzésnek tartom; és igazságtalannak is, hiszen a végkifejlet ismeretében, utólag, 1948-ban mond ítéletet a korról. Tanulmányom – reményem szerint – ennek a cáfolatát adja.

Szekfű Gyula is azt írja, hogy „... Trianon elítélésében és a revízió kívánságában mindnyájan egyek vagyunk”. (387. old.) Továbbá: „Bármily mélyek is közöttünk a belső ellentétek, s bármily gyűlölségek sarjadoznak is ki mai közéletünkben, ... abban mindnyájan megegyezünk, hogy nemzeti céljaink között legelső helyen áll Trianon eltüntetése, s területi épségünknek valami módon helyreállítása”.²⁰

Ezekből a szavakból (melyeket 1934-ben írt) nem tudható meg, hogy Szekfű egy etnikai alapú, vagy a történeti Magyarország helyreállítására gondolt, s ha az utóbbira, akkor ebben a vonatkozásban helytálló Bibó fentebbi kritikája. Meglepő, hogy a liberális Bibó és a konzervatív Szekfű véleménye mennyire összecseng abban a kérdésben, hogy miközben a magyarság tehetetlenül várja a revízió lehetőségét, elhanyagolja az országépítést. „... ez a holnapvárás, mely fájdalomszobrok felállításában, s hasonló külsőségekben merül ki, anélkül, hogy a nemzetet naponkénti munka és áldozat elé állítaná, csak akkor nem veszedelmes, ha a revízióval tényleg mint igen közeli eredménnyel számolhatunk. Ellenkező esetben a tétlen optimizmus nemzeti veszedelmet jelenthet.” (387. old.)

Felhívja még a figyelmet arra is, hogy az elszakadt nemzettestek más körülmények közé kerülve más módon fejlődnek, s a magyar politikai élet ezt nem követi, figyelmen kívül hagyja: „... olyan is kevés van, aki szemébe merne nézni a kérdésnek, miként fog államéletünk alakulni, ha annak kereteibe ily felnőtt kisebbségek is vissza fognak kerülni”. (389. old.) Az első bécsi döntést követően ezek az aggodalmak teljes mértékben igazolódtak.

„Ez célja életünknek, tengelye politikánknak, iránya fejlődésünknek, e szerint fog igazodni szimpátiánk és antipátiánk, e szerint válogatunk barátot és ellenséget a népek vásárján. A magyar égen nincs többé írás olvasható, csak e két szó: Magyarország visszaállítása!” – „Ezt írta a szélsőjobbaldaltól távol álló, zsidó lapként kezelt és támadott Az Est a trianoni békeszerződés aláírása utáni napon.”²¹ Ez visszaigazolja Szekfű Gyula fentebb idézett szavait: „... Trianon elítélésében és a revízió kívánságában mindnyájan egyek vagyunk”.

folytatás

¹⁹ Második kötet, 603. old. (Eltorzult magyar alkat...)

²⁰ Három nemzedék, 386. old.

²¹ Forrás: Révész Sándor: Kicsik legyünk vagy nácik? című véleménycikke a HVG 2020. június 11-i számában.

folytatás

Az újvidéki vérengzés

1941-ben a kisantant harmadik mesterségesen összetákolt állama is szétesett. Magyarország terület-visszaszerzési igénye ekkor – szerencsétlen módon –, csak súlyos atrocitások mellett érvényesült.²²

Az előzmények röviden: Németországnak sikerült rávennie Jugoszláviát, hogy csatlakozzon a háromhatalmi egyezményhez, de az egyezményt aláíró Cvetkovich kormányt március 26-án puccsal megdöntötték. Mivel Hitlert a puccs megzavarta a Barbarossa terv megindításában, megparancsolta, hogy „Jugoszláviát katonailag és nemzeti egységében is meg kell semmisíteni”. „... nemcsak a német csapatok zömének átvonulásához kérte hozzájárulásomat, hanem a hadjáratban a magyar csapatok részvételére is felszólított.” (250. old.)

Horthy attól tartott, hogy ha nem vesz részt a hadjáratban, a németek a Duna-Tisza közén fognak felvonulni Jugoszlávia ellen, s ez egyet jelent Magyarország megszállásával.²³

²² Az újvidéki vérengzés kiváltója hat magyar csendőr szerbek általi megölése és tetemeik barbár megbecstelenítése volt. (Szabó A. Ferenc közlése.)

²³ Sőt, a németek azt tervezték, hogy a magyarok vonakodása esetén a Bánság nyugati részéből és a Bácskából német közigazgatási területet alakítanak ki ("Prinz Eugen Gau"), de lehet, hogy hozzákanyarították volna Tolnát és Baranyát is. (Szabó A. Ferenc közlése.)

Továbbá: aggasztotta a Bácska magyar lakosságának a sorsa a zavaros, háborús, csetnikek támadásának kitett időkben. A részvétel mellett döntött tehát, de azzal a korlátozással, hogy a magyar csapatok csak a történelmi határokig vonulnak be. (Mint tudjuk, Magyarország alig két hónappal előbb ratifikálta az örök barátsági és meg nem támadási egyezményt Jugoszláviával, s a történetek hatására Teleki öngyilkos lett.)²⁴ De lássuk Horthy részletes indoklását:

„Április 8-án a jugoszlávok repülőtámadások egész sorát intézték magyar városok, köztük Szeged, Pécs és Kőrmend ellen. Április 10-én kikiáltották az önálló horvát államot. Ugyanakkor aggasztóan nagy számban érkeztek hírek a szerb bandák erőszakosságairól, amelyeket jugoszláv területen élő magyarokkal szemben elkövettek. Csak ezután adtam ki a parancsot csapatainknak Bácska megszállására. Az volt a feladatuk, hogy az 1918-ban tőlünk elszakított területen nagy számban élő magyarok élet- és vagyonbiztonságát helyreállítsák, és véreinket az anarchia pusztításával szemben megoltalmazzák.” (256. old.) „Hitler azt kívánta, hogy a balkáni háborúban mi is résztvegyünk; ehhez azonban nem járultam hozzá.” (257. old.)

.....És a következmények:

„... bácskai megszállásunkkal kapcsolatban 1942. január folyamán a legnagyobb mértékben sajnálatos és megbocsáthatatlan hatalmi túlkapások történtek. Főként Újvidéken számos ártatlan személyt öltek meg és dobtak a Dunába; számukat később kereken 1300 zsidóra meg szerbre és néhány magyarra tették.” (266. old.)

„Utasítottam ... Szombathelyi vezérkari főnököt, ... hogy a törvény teljes szigorát érvényesítő új hadbírói eljárást tegyen folyamatba.”

(ez a kép a web-ről, és nem a 2011 szept. 17-i HVG-ből származik)

„A második perben négy halálos ítéletet hoztak, húsz vádlottat pedig 8-15 évre terjedő várfogságra ítélték. A halálos ítéletek végrehajtására azonban nem kerülhetett sor, mert az elítélteket a németek megszöktették és kimentették az országból. Valamennyien beléptek az SS-be, és amikor 1944-ben a nyilaskeresztesek hatalomra kerültek, magas állásokat foglaltak el.” (267. old.)

Mint tudjuk, a szerbek nem maradtak adósok. A háború után becslések szerint 30-40 ezer bácskai magyart mészároltak le, és 2011 nyaráig nem voltak hajlandók az esettel foglalkozni – még történész-bizottságok szintjén sem. (Lásd erről: Czákó Gábor: Magyarirtás a Délvidéken 1944-45 telén.)

²⁴ Horthy szerint Teleki „elhatározására a döntő hatást londoni követünk távirata gyakorolta, amely az angol hadüzenetnek kilátásba helyezéséről értesítette”. (253. old.) A magyar bevonulás idején „Jugoszlávia” valójában már nem létezett (Horvátország kiválása miatt), tehát a szerződösszegés szűken vett jogi értelemben nem állt fenn.

A Bácskába történő bevonulás esetén vetődhet fel először a kérdés: Mi lett volna, ha? – ha nem vonulunk be. Rövid idő alatt immár a harmadik kisantant állam (Csehszlovákia, Románia és most Jugoszlávia) került a megsemmisülés sorsára. 1941 áprilisában még nem lehetett tudni, hogy Hitler meg fogja támadni a Szovjetuniót (ezt Hitler eltitkolta Horthy előtt, hogy „a vénember nehogy kifecsegye”), hogy Amerika is hadba lép és hogy a központi hatalmak totális vereséget szenvednek. Ekkor csak azt lehetett tudni, hogy ha Magyarország nem vesz részt az akcióban, rá is az a sors vár ... Mi ez, ha nem maga a történelmi végzetszerűség?

A Szovjet elleni hadbalépés

Murányi Gábor szerint 1941 áprilisában, München mellett, a páncélozott kancellári különvonaton „a kezdeti hadisikerektől lelkesült Horthy vetette fel ’a háború mesterségét mind jobban értő’ Führernek a Szovjetunió elleni közös hadjárat ötletét.” Amikor pedig június 22-én Horthy meghallotta a hírt, „szinte extázisba esett, s úgy fogalmazott, hogy ő, ’a bolsevizmus ellen küzdő öreg keresztes lovag’, 22 éve erre a napra várt. A németek kezdeti hadisikereit felváltó megtorpanás után azonban már a rosszul felszerelt csapatok kivonását kérte a frontvonalakról – sikertelenül.”²⁵

A fenti tudósítások akár igazak, akár nem, hangulati elemek. Nézzük a tényeket.

„Mi, amennyire csak lehetett, addig kivontuk magunkat a Hitler által óhajtott korlátlan szövetség megkötése alól, és még 1941. június 22-e után is [a Szovjetunió megtámadásának napja] ennek a politikának a folytatására tettünk kísérletet.... Azt kívánta, hogy üzenjünk hadat a Szovjetunióknak.” (259. old.) Bárdossy először még a diplomáciai kapcsolat megszakítására sem volt hajlandó, de Werth vezérkari főnök a haladéktalan hadüzenet mellett foglalt állást, és arra hivatkozott, hogy „... Románia máris belépett a háborúba, úgyhogy Magyarország ahelyett, hogy egész Erdély megszerzésére nyílnék kilátása, vonakodásával a bécsi döntésben visszakapott részét is kockára teszi.” Ennek ellenére a kormány határozata az volt, hogy „... a diplomáciai kapcsolatot megszakítjuk, de tovább nem megyünk”. (259. old.)

Horthyt és a kormányt Kassa és Munkács június 26-i szovjetorosz bombázása mozdította ki ebből az álláspontból, a bizonyítékot a vezérkari főnök szolgáltatta, a hadüzenet megtörtént. (Utolsónak, a szlovákok, olaszok, románok, finnek után; őket nem kellett bombázni, hogy belépjenek a háborúba.) Horthy közlése szerint Bárdossy nem tájékoztatta őt Kristóffy moszkvai követ egy jelentéséről, mely azt tartalmazta, hogy „Molotov Magyarország semleges magatartása esetére az erdélyi kérdésben a Szovjet támogatását helyezte kilátásba”, s Horthy erről csak három év múlva szerzett tudomást. (260. old.) Akkor viszont, 1944 szeptember végén, személyes hangú, mentegetőző levelet írt Sztálinnak saját kezűleg (!), amelyben így fogalmazott: „Most szereztem tudomást arról, hogy a Kassát és Munkácsot ért légitámadás után Molotov külügyminiszter – a magyar követtel

²⁵ Murányi Gábor, HVG 2007. február 10. Forrása Macartney kétkötetes alapműve, az October Fifteenth.

folytatott megbeszélés során – kifejezésre juttatta a Szovjetuniónak Magyarország iránt táplált békés törekvéseit. Ha ez megfelel a valóságnak, tragikus, mert nem ért el hozzám idejében. ... Amikor delegátusaimat teljhatalommal felruházva elküldöm a fegyverszüneti tárgyalásokra, kérem Önt, hogy kímélje meg ezt a szerencsétlen országot...”²⁶

Horthy más módon is félrevezették. Szintén három évvel később tudta meg Bárczy miniszterelnökségi államtitkártól, hogy „Krudy Ádám repülő százados, a kassai repülőtér oktatótisztje írásban jelentette Bárdossy miniszterelnöknek, hogy ő saját szemével látta, hogy a bombákat német repülőgépek dobták le”, tehát olyan „titkos összejátszás” történt, aminek a lehetőségével Horthy sohasem számolt. (261. old.)²⁷

Itt megint csak meg kell állapítsuk, hogy a végzet - mint egy görög drámában - feltartóztathatatlanul viszi Horthyt és Magyarországot a végső megsemmisülés felé. De tegyük fel, hogy Horthy időben megkapja Molotov üzenetét, és arról is értesítik, hogy Kassát nem a szovjetek, hanem a németek bombázták. Akkor nem üzen hadat? Amikor Olaszország, Románia, Szlovákia és Finnország már megtette?... Hogy Észak-Erdélyt veszélyeztesse? És ki sejtette ekkor még, 41 júniusában, a keleti hadjárat gyászos végét? Hogy a japánok az év végén lebombázzák Pearl Harbourt, és ezzel az amerikai izolacionisták vereséget szenvednek?

A területi kiigazítások árát meg kellett fizetni:

- csatlakozás az antikomintern paktumhoz
- csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez (amelyből aztán következett a hadüzenet Amerikának)
- a Volksbund tevékenységének eltűrése
- hadbalépés Jugoszlávia ellen
- hadbalépés a Szovjet ellen
- a zsidótörvények és a deportálás
- az ország hadszíntérre változása.

„Helyzetünk ugyanolyan volt, mint Romániáé”, írja Horthy. És egyetértőleg idézi Grigore Gafencu akkori moszkvai román követ szavait: „A Reich és a Szovjetunió között bekövetkezett szakítás magával rántotta a háborúba Olaszországot, Romániát, Magyarországot, Szlovákiát és Finnországot a Szovjettel szemben. Németországnak sikerült, hogy azokra a népekre, melyeket nyomása alatt tartott, rákényszerítse akaratát: az egyiket belehajtotta a háborúba, a másikkra ráerőszakolta, hogy szolidaritását valamilyen tettel tanúsítsa. Részvételük a háborúban olyan *szükségyszerűség* [az én kiemelésem KK] következménye volt, melynek hatása alól egyik sem vonhatta ki magát. A megszállott országok Európa új urának megfizették a maguk véradóját. A [hitleri] ’szövetségeseknek’ ez a részvétele egyébként elővigyázatossági intézkedés volt, nehogy a világra Hitler által rászabadított pusztító viharban ugyanúgy megsemmisüljenek, mint ahogy Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia eltűntek egymás után. A németek oldalán való hadba lépés annyit jelentett, hogy az illető állam fennmaradása érdekében megfizette a biztosítási díjat. Beletörődés volt a segédcsapatok hajtóereje.” (258. old.)

²⁶ Szabó A. Ferenc, Magyar Nemzet 2010. június 26.

²⁷ A Kassát és Munkácsot ért légítámadás máig tartó viták tárgya. Szabó A. Ferenc „Versengő elméletek Kassa bombázásáról” c. cikkében azt valószínűsíti, hogy mégis csak a szovjetek bombázták Kassát, tévedésből. Ezzel magyarázza, hogy Sztálin nem egyezett bele Horthy kiadatásába.

A II. hadsereg elvesztése

Egészen a 266. oldalig az embernek az a benyomása, sőt, meggyőződése, hogy itt egy régivágású úriember, egy katonatiszt mondja el a történeteket, akinek szavahihetőségéhez, korrektségéhez semmi kétség nem férhet. Ekkor azonban egy döbbenetes dolog történik. A következőket olvashatjuk:

„Január végén azonban, amidőn Keitel vezértábornagy látogatást tett Bartha honvédelmi miniszternél, és a szükséges páncélkocsik meg egyéb hadianyag rendelkezésünkre bocsátására ígéretet tett, mégis rászántuk magunkat, hogy Jány tábornok vezetése alatt 150 000 emberből álló második hadsereget állítsunk fel. Az említett összes hadianyagból hadseregünk a többször megismételt ígéretek ellenére nemcsak útra kelése előtt, hanem a hadszíntérre érkezése után sem kapott meg soha semmit. Ennek az volt a következménye, hogy a Voronyezs mellett folyó harcok során a mi csapataink egészen kivételesen súlyos veszteséget szenvedtek. Amikor Keitel látogatásának szomorú következménye ismeretessé vált, az elkeseredésben az a keserű mondás kelt szárnyra, hogy egymást kérdezték az emberek: 'Mit hozott nekünk Keitel?', s ezt válaszolták: 'Egy filmet.' És ezen az akkor pergetett *Halálos tavasz*-t értették.”

Ennyi – pestiesen szólva (és ráadásul még ez az ízetlen vicc). Ennyit szán Horthy kormányzósága egyik legtragikusabb eseményének, a magyar hadtörténelem csak Muhihoz és Mohácshoz hasonlítható veszteségéhez. A II. magyar hadsereg még többször szóba kerül, de csak egy-két soros említés, hivatkozás erejéig. (Amikor pl. Hitler azon vádjára, hogy a magyarok gyáván megfutamodtak, a II. magyar hadsereg hatalmas embervesztésével érvel.) Holott pl. a külföldi államfők és királyok fogadásának külön fejezetet szentel; vadászatainak leírása sok-sok oldalt tesz ki; és külön fejezetben sajnálatja magát az amerikai hadifogságban eltöltött nyolc hónap megpróbáltatásai, az ex-államfőhöz méltatlan körülmények miatt. Az emlékirat nem történelmi monográfia, de egy történelmi személyiségtől az olvasó joggal elvárna, hogy az események súlyuknak megfelelő terjedelmet és figyelmet kapjanak benne.

Horthy lépten-nyomon hivatkozik emberéletek megmentésére, vagy a potenciális emberi veszteségek elkerülésére. Úgy tűnik, hogy döntéseit ez a tényező erősen befolyásolta. Nem lett volna őszinte? A memoárbeli fél oldallal és egy ócska pesti viccel intézte volna el a százezres embervesztést? És egy kézlegyintéssel napirendre tért volna a II. magyar hadsereg megsemmisülése fölött?

Mindezt nehéz feltételezni róla. Jelleméből abszolút mértékben hiányzott a cinizmus és a hátsó szándék. Régivágású, őszinte és egyenes katonaember volt.²⁸ Inkább arra gondolok, hogy a II. magyar hadsereg elvesztése olyan súllyal nyomasztotta, hogy képtelen volt annak részletes leírására; nem volt lelkiereje az objektív szemlélő szemszögéből bemutatni a történeteket – inkább kitért előle. Erről menyé emlékirataiban is csak szűkszavú utalást találunk: „Mindennap apósoméknál ebédeltem. Ilyenkor Miklóspapa sok mindenről beszélt... le volt sújtva a 2. hadsereg veresége miatt, és elmondta Kállay Miklós miniszterelnök puhatolózásait, egy fegyverszünet lehetőségét...”²⁹

Ugyanakkor igaznak kell tartanunk Nemeskürty Requiemjét: az úri Magyarország feláldozta a szegény falusi Magyarországot és „döbbenetes közönnyel tért napirendre a katasztrófa felett”. A Donhoz kiküldöttek eleve halálra voltak ítélve. (A hiányos felszerelés miatti felelőtlenség vádját azonban enyhíti, amit a fenti Horthy-sorokból is olvashatunk: a németek többször is megígérték a II. magyar hadsereg kellő felszerelését, amit aztán nem tartottak be.)

De ide kíváncsoznak azok a sorok is, amelyek a repülőhadnagy kormányzóhelyettesnek a frontra történő kiutazásáról szólnak: „Néhány héttel azután, hogy hivatalát átvette, ... vadászrepülőnek jelentkezett az arcvonatra. A kormány ezt semmiképpen sem helyeselte, azonban fiam számára, de az én számomra is elviselhetetlen volt az a gondolat, hogy megválasztásában bárki is hadiszolgálatára alól nélkülözhetetlenség címén mentesítő ürügyet láthasson.” (272. old.)

Kaló József történész kutatásai szerint³⁰ Keitel 1942 januári budapesti tárgyalásait „parázs veszekedések, ravaszkodás és erőszakos zsarolás” jellemezték. A német generális „a teljes magyar haderő kétharmadának megfelelő felajánlást követelt”. A hosszas alkudozást követő megállapodás eredménye lett a II. magyar hadsereg kiküldése a keleti frontra, s ez harmadával nagyobb csapaterőt jelentett, mint amit a magyarok eredetileg szerettek volna. Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök „arról győzködte Keitelt, hogy sem a hadsereg, sem az ország nincs ilyen távoli bevetésre felkészülve, s a magyar haderő fejlesztése is csak 1944-re fog befejeződni. Magyarország ráadásul azért sem maradhat védtelen, mert figyelemmel kell lenni a Duna-medence stabilitására is, amit egy ellene intézett román (és esetleges angolszász) támadás felboríthat. Az OKW főnöke [Keitel] viszont igyekezett kicsinyíteni a Vörös Hadsereg várható ellenállásának és a Magyarországra Románia felől leskelődő veszélynek a nagyságát.”³¹ Ezek is Szombathelyi szavai: „... mindenképpen el kell kerülni az 1918-1919-eshez hasonló helyzetet, amikor a nagyhatalmak háborújában kivérzett magyarságnak nem maradt ereje önmaga védelmére, saját céljai megvalósítására”.³²

²⁸ Mindez világosan kiderül az utolsó fejezetből is, ahol nem közvetett módon, az egyes eseményekből kell leszünni jellemének jellegzetességeit, hanem közvetlenül fejt ki világnézetét.

²⁹ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/190. old.

³⁰ Felszolgálati jelentés. Sorsdöntő tárgyalás a 2. magyar hadseregről. Kaló József, HVG, 2013. január 25.

³¹ Ennyit azokról a véleményekről, miszerint Magyarország önként ajánlkozott fel a Szovjetunió elleni háborúra.

³² Ugyanaz a HVG-cikk.

A zsidókérdés: faji vagy társadalmi-gazdasági ügy?

A numerus clausus és a zsidótörvények. Fentebb azt írtam, hogy először a 266. oldalon támadt kétség bennem, hogy a visszaemlékező vajon mennyire korrekt. Valójában ez már akkor is megfordult a fejemben, amikor az első Teleki kormány (1920-21) kapcsán nem hozta szóba a numerus clausust, és a zsidótörvények közül csak az elsőt (az 1938-ast) ismertette részletesen. Felhívja a figyelmet arra, hogy a hazai zsidótörvény a jogkorlátozás alapjául nem a faji származást, hanem a vallást tette meg, s ez lényeges különbség volt a nürnbergi törvényekhez képest. (Az 1919 előtt kitért nagyszámú zsidó így nem esett a hatálya alá; mentesültek alóla az I. világháborúban részt vett zsidó származású magyarok is.) Továbbá: a végrehajtási idő öt év (!) volt, és Horthyék arra számítottak, hogy a végrehajtást ily módon „kibekkelik”.

Horthyról közkeletűen és egybehangzóan azt tartják, hogy antiszemita volt (efelől maga sem hagyott kétséget), de nem értett egyet a zsidóság jogfosztásával és az ellenük való erőszakos fellépéssel.³³ Időnként zsidó nagyiparosokkal bridzsezett, akik baráti körébe tartoztak (Chorin Ferenc, Kornfeld Mór), a család orvosa zsidó volt, és annak rendje s módja szerint zsidó üzletek és iparosok szolgáltatásait vették közvetlenül igénybe.³⁴ (És talán az sem mellékes, hogy menyé kikeresztelkedett zsidó családból származott.) A második zsidó törvényről azt írja, hogy Imrédy azt az előzetes hozzájárulása nélkül terjesztette elő, és mivel nem csak a numerus clausust szállította le 20-ról 6%-ra, hanem már a faji elvet is alapul vette, csak a megfelelő alkalmat várta, hogy Imrédyt leváltsa, és ebben nem Imrédy állítólagos zsidó származása motiválta. (238. old.)

A numerus clausus nem volt előzmények nélküli Európában. (A cári Oroszországban már az 1870-es években hoztak ilyen intézkedéseket, a romániai zsidóságot pedig 1867 és 1918 között 196 (!) zsidóellenes törvény sújtotta;³⁵ orientációs pontként szolgálhat, hogy Hitler 1924-ben írta meg a Mein Kampf-ot.)³⁶ Az 1938-as első zsidótörvényt Darányi készítette elő, de Imrédy vezette be. Az 1939-es második zsidótörvényt Imrédy idején dolgozták ki és Teleki kormányzása alatt vezették be.³⁷ Az első két zsidótörvény (de főleg az első) még valóban vallási és nem faji alapon állt és foglalkozási korlátozásokat állított fel. A III. (1941)

azonban már nürnbergi típusú fajvédelmi törvény volt, a IV. (1942) pedig tulajdoni korlátokat

³³ Ezzel szemben a kormányzó újratemetésén unokája, ifj. Horthy István (Sharif Horthy) a következőket mondta: „Kérdezték tőlem, hogy antiszemita volt-e a nagyapám. Részemről ez elképzelhetetlen. Ő az embereket érdemeikről ítélte meg, és én nem hallottam tőle még célzást sem faji vagy társadalmi előítéletről.” Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 2/426. old.

³⁴ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/251. old.

³⁵ Bunyevác Zsuzsa, 308. old.

³⁶ De megemlíthetjük azt is, hogy Amerikában a Princeton Egyetemre 1945-ben vettek fel először feketéket. Bunyevác Zsuzsa, 320. old.

³⁷ Ungváry Krisztián egyenesen azt állítja, hogy Teleki Pál tette a bogarat Hitlerék fülébe 1940-ben, hogy a zsidókat a háború végén „el kell távolítani Európából”. (Magyar Nemzet, 2004. március 3. – Ekkortájt dúlt a vita arról, hogy állítsanak-e szobrot Telekinek.) Tekintve, hogy a nürnbergi faji törvényeket 1935-ben hozták, ez eléggé hiteltelen állításnak tűnik. Teleki Pál megítélését bonyolítja, hogy második miniszterelnökségének „... első intézkedései közé tartozott a Nyilaskeresztes Párt betiltása, vezetőinek internálása, és a párt lapjainak betiltása”. (Ablonczy, Heti Válasz 2009. június 25.) A fajelmélet ideológusa és gyakorlati megvalósítója, és a nyilasok kérelhetetlen ellenfele? Hja kérem, az élet bonyolult...

szabott meg és utat nyitott a zsidó vagyonok elkobzásának, az árjásításnak. Itt tehát megint csak az elhallgatási szindrómával állunk szemben.

Horthy kormányzói vétóval akarta megakadályozni a parlament által megszavazott zsidótörvények életbe léptetését, de Bethlen erről – tekintettel a német veszélyre – lebeszélte (miközben maga ellenük szavazott).³⁸ Az első zsidótörvény ellen a magyar értelmiség színe-java tiltakozott (és maga Bethlen István is, aki annak idején, kormányzása alatt megszüntette a numerus clausust). De nem találjuk közöttük Illyés Gyulát, akit nem nagyon szokás antiszemitának tartani. Következő szavait a fővárosi zszurnalisztáknak címezte: „Megtörténhetik, hogy fel kell áldoznunk magunkat. [Itt a közelgő háborúra, a németek elleni esetleges szembefordulásra utal.] Méltó mód végezzük, a magunk ügyéért. Ha tenyerünk bőrét tisztán tartottuk tőlük, csontjainkat ne egy gödörben találja az utókor”. ...”Harcba tehát úgy indulok, hogy igyekszem megbocsátani védecemnek, szemet hunyok neki, rá se nézek, nehogy leköpjem, mielőtt meghalok érte.” (Itt éljed kell, 1/219-220.) Ez kényes ügy. Illyés indulatát megérthetjük, ha azokra a mai kozmopolita³⁹ sajtómunkásokra és értelmiségiekre, művészekre gondolunk, akik fáradhatatlanul antiszemitázzák és fasisztázzák az országot, itthon és külföldön.

A probléma kezelésének közjogi jellegéről sokat elmond Vas István esete. Visszaemlékezéseiből megtudjuk, hogyan nyert pert egy zsidó költő zsidó ügyvéd unokatestvérének segítségével a második zsidótörvény után, az e törvény hatálya alá tartozó foglalkoztatási jogviszony tekintetében a Honvédelmi Minisztériummal szemben (!) a Horthy-rendszer közigazgatási bíróságán.⁴⁰

Czettler Antal azt írja, hogy „E törvények végrehajtását mind a Teleki Pál, mind a Kállay Miklós vezette kormányok igyekeztek mérsékelni, így a nyilas és szélsőjobboldali propaganda e kormányokat zsidóbérencséggel vádolta”. Majd pedig Goebbels naplójából idéz: „A magyar államélet zsidókkal van teletűzdelve, s a Führernek nem sikerült Horthyt találkozásuk során meggyőzni, hogy kemény rendszabályokra van szükség. (...) Horthy humanitárius megfontolásokra hivatkozik”.⁴¹

Babucs Zoltán tanulmányában Hitler így panaszkodik Tisónak 1943 áprilisában: „milyen keveset tett Magyarország a zsidók ellen... Magyarország zsidópolitikája megállapíthatóan messze elmarad minden más államé mögött, még Franciaországot is beleértve”.⁴² Babucs így folytatja: „... a románok és a szlovákok Hitler óhaja szerint jóval korábban 'rendezték' ezt a kérdést, táborokba zárták vagy Németországba szállították majdnem az összes zsidót. A románok vezetője, Ion Antonescu mintegy 400 ezer embert semmisített meg.”⁴³

A zsidókérdés kapcsán az ember a szó szoros értelmében darázsfészekbe nyúl. Mindenesetre úgy tűnik, hogy ebben az ügyben nem Horthy a megfejtés kulcsa, hanem Teleki; pontosabban Horthyt a zsidómentők oldalán találjuk. A zsidóság elleni fellépés – legalább is kormányzati szinten – elsősorban Teleki nevéhez fűződik. (Darányinak és Imrédynek ebben a vonatkozásban jóval kisebb a súlya.) Azt a súlyos történelmietlenséget azonban semmiképpen

³⁸ Czettler, MN 2007. febr. 2.

³⁹ Kozmopolita alatt világnézetet és nem származást értek.

⁴⁰ Azt hiszem, ezt a „Mért víjog a saskeselyű?”-ben olvastam; vagy a „Nehéz szerelem”-ben?

⁴¹ Czettler, MN 2007. febr. 2.

⁴² Történelem, 2013. augusztus.

⁴³ Ugyanott.

sem szabad elkövetnünk, hogy mai fejjel, mai értékek szerint és a később, a '40-es években történtek ismeretében ítéljük meg a zsidótörvényeket.

A zsidók bevándorlása és térfoglalása

Írásom célja elsősorban Horthy tevékenységének kommentálása. A hazai zsidósággal kapcsolatos két világháború közötti kormánypolitika megértéséhez azonban vissza kell lépünk, és először a zsidók tömeges bevándorlása következtében kialakult helyzetet, majd a fajvédelmet kell szemügyre vennünk. A bevándorláshoz és térfoglaláshoz elsősorban Szekfü Három nemzedékét használom fel.⁴⁴ A kép, amit erről a témáról leír, brutálisnak tűnik (nem hiába nem adták ki könyvét 1989-ig). De inkább vagyok a tárgyilagosság, semmint az érzékenységekre tekintettel lévő elkendőzés híve.

Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte után Magyarországot elárasztották a Galíciából, Lengyelországból és Oroszországból/Ukrajnából érkező zsidó menekültek és bevándorlók. A Monarchia liberális politikája jogbiztonságot és biztos egzisztenciát nyújtott számukra. Az oroszok, lengyelek és ukránok üldözték a zsidókat, Magyarország, Ausztria és Németország befogadta őket. (Románia védekezett a beáramlás ellen.) Tekintve, hogy Ausztriába és Németországba Magyarországon keresztül vezet az út, a letelepedés arányai is ennek megfelelően alakultak. „...az első korszakbeli 241 ezer zsidó helyett 1870-ben már 550 ezer, 1890-ben 707 ezer, 1900-ban 831 ezer lakik Magyarországon, számuk tehát 1840 óta, hatvan év alatt, szinte megnégyszereződött. 1914-ben jóval felülmúlta az egy milliót, ... a zsidóság magyar földön túlnyomó részben magyarnak vallá magát, s így a tíz millió magyar közt minden tizedik zsidó volt. Viszont ezen egy millió zsidó közül legalább is 500 ezer csak húsz-harminc év óta lakott Magyarországon.”⁴⁵ (Komoróczy Géza ókortörténész és a hebraisztika tudósa ezt egyenesen „második honfoglalásnak” nevezte.)⁴⁶ A trianoni Magyarországon 7% fölötti, Budapesten pedig 20% volt a zsidó lakosság aránya. 1941-ben Budapest lakossága kb. 1 millió volt, és ebből 220 ezret tett ki a zsidók és konvertiták száma!⁴⁷ Szekfü, mint mások is, éles megkülönböztetést tesz az évszázadok óta honos, asszimilálódott zsidóság és az „idegen erkölcsű jövevények” között.⁴⁸

A bevándorlók előbb a kereskedelmet és az üzleti életet, majd pedig a szabad pályákat foglalták el számuknál jóval magasabb arányban, s már az első és második generációjuk felemelkedett a középosztályba. Szekfü ezt „a magyar faj antikereskedelmi és antikapitalista talentumának” tulajdonítja. „... nem lehet behúyni szemünket azon jelenség előtt – írja a Trianon óta című ötödik könyvben –, hogy az ország és a magyar nép egész ipari és kereskedelmi fegyverzete bevándorolt elemek vagy azok leszármazóinak kezében van”.⁴⁹ (Az én kiemelésem – KK.)

Szekfü ezt a latifundiumokkal azonos súlyú problémának tekinti: „Amint azelőtt sem lehet behúyni szemünket, hogy a magyar földnek szinte 40%-a nem a magyar nép, hanem alig 2000 ember kezében van, s amint ezzel szemben is elérkezettnek kell tartanunk az időt, hogy

⁴⁴ Negyedik könyv. A végkifejlet felé. V. A zsidóság szerepe és Budapest kultúrája.

⁴⁵ Szekfü, 329. old.

⁴⁶ Szemben László Gyula koncepciójával.

⁴⁷ Karsai, MN 2007. január 3.

⁴⁸ A különbség még abban is fennállt, hogy a dunántúli zsidók nagyrészt szafárdok, az újonnan jöttek pedig askenázik voltak.

⁴⁹ Három nemzedék, 442. old.

a magyar nép érdekei megóvassanak, ugyanezt kell mondanunk a kapitalizmus esetében is”.⁵⁰

„Budapestet az állami és nemzeti illúziók épp úgy táplálják, mint a kapitalizmus. A zsidó értelmiség most, illúziók és kapitalizmus szolgálatában s mindkettőt saját érdekei szerint hasznosítva, ráteszi kezét Budapestre mint szellemi központra is. Mintha csak óriási nagyvállalat volna, magára veszi az ország ezen központi üzemének, politikai és kulturális fókuszának irányítását és munkában tartását. Hatalma a magyar lelkeken Budapest közvetítése nélkül soha uralkodóvá nem vált volna.” (334. old.) „... mindaz tehát, minek léte az új korban pénzkérdés, tőkebefektetés volt, az most mind eo ipso a zsidó kapitalizmus és értelmiség kezébe került. Így a nyomdák, kiadványvállalatok és hírlapok, továbbá az irodalmi és művészeti termelés azon ágai, melyek állami támogatásra nem számítva, a budapesti pénzes emberek szükségleteit kellett hogy szolgálják. Innen festő- és építőművészetünk úgynevezett nemzetközisége, innen zeneirodalmunk áthasonulása a budapesti közönség igényeihez. De Budapest és a zsidóság egyesített hatalma leginkább a hírlapirodalmon nyugodott.” (335. old.)

Szekfü különös figyelmet tulajdonít a sajtó, mint kapitalista vállalkozás megjelenésének. „Kapitalizmus és modern hírlapirodalom egymástól szét nem választhatók és ha a kapitalizmus zsidók kezén van, természetes következés, hogy a sajtó is zsidó lesz és zsidó ideológiát fog szolgálni.” (335. old.) „Minél több bevándorolt került a hírlapcsináláshoz, annál jobban működött az üzem, ... s a jámbor magyar, ki a hírlap nyomtatott betűinek is bibliaként hitt, annál inkább alája gyűretett a budapesti zsidó-magyar kultúrának.”... „Jellemző, hogy a magyar imperializmusnak konzervativizmussal kacérkodó lapját túlnyomóan zsidó tehetségek szerkesztették, sőt még az antiszemita hírlapok körül is találkoztunk fölös számmal zsidó eredetű egyénnel. A magyar dicsőséget senki oly meggyőződéssel nem hirdette, mint ez >asszimiláltak<.” (336. old.) ... „Hogy a közjogi harc és nemzeti illúziók évtizedeken át korlátlanul uralkodjanak a magyarságon, ez a budapesti zsidó sajtó nélkül lehetetlen lett volna.” (337. old.)

A fajvédelem mint társadalmi-gazdasági probléma

A fentiekből láthatjuk, hogy nem elhanyagolható problémáról van szó. A XIX. századi iparosodás és tőkés fejlődés vezető rétege a zsidóság volt. „... az asszimiláció útján elindult, de egy bizonyos ponton megrekedt kisebbség a modernitás élére állt” foglalja össze tömören Gyurgyák a helyzetet.⁵¹ Folytassuk Szabó Dezső sokatmondó megállapításával: „A magyarság – keleti súlyosságával, erős méltóságérzetével és beteg szemérmességével” egy versenyre alapozott korszakban törvényszerűen csak vesztes lehet a törtető, és az erős faji szolidaritással rendelkező népekkel szemben; és Gyurgyák Szabó-Dezső interpretálásával: „... a nemes és nagylelkű, tehát életterlen magyar faj a modern kapitalista kor anyagiassága és kegyetlen versenye miatt folyamatosan tért veszít más fajokkal, mindenekelőtt a zsidóval és a némettel szemben...”⁵²

Tehát: a kapitalista fejlődés és modernizáció azzal fenyegetett, hogy a magyarság elveszti a vezető szerepet a saját országában, s azt egy bevándorolt kisebbség veszi át. Ebben a helyzetben állami beavatkozásra van szükség, s ez a zsidóság adminisztratív eszközökkel

⁵⁰ Uott.

⁵¹ Gyurgyák, 226. old.

⁵² Szabó Dezsőt Gyurgyák János interpretálásában idézem. Ezzé lett magyar hazátok, 220. old.

történő visszaszorítását kell jelentse.⁵³ Ez volt a fajvédelem. „... az 1920-as évek fajvédelmében a faj sokkal inkább történeti, kulturális, mintsem biológiai kategóriaként jelent meg.”⁵⁴ A fajvédelem magyarság fogalma a keresztény magyarokra vonatkozott, s „aki nem tartozik ebbe a kategóriába, ... az csak a nemzeti kisebbség státuszára tarthat igényt”.⁵⁵ A fajvédelemnek tehát erős szociális-modernizációs tartalma volt: kinek vezetésével menjen végbe a kapitalista átalakulás, a társadalom megújítása. Teleki egyik fontos célja az ország modernizálása és az új, keresztény magyar értelmiség kinevelése volt. E kiigazítást és e célt szolgálta a numerus clausus és a zsidótörvények (legalább is az első kettő). Ez a szociális elem erősen megjelent Gömbös, majd Imrédy politikájában is.

Szekfü felhívja a figyelmet arra, hogy a nagy gazdasági válság tovább súlyosbította a „faji” feszültséget, ugyanis az agrárrolló miatt a mezőgazdaságból élőknek nagyobb mértékben csökkentek a jövedelmeik, mint az ipar és a kereskedelem területén.⁵⁶

Ezt a már önmagában is paradox és rendkívül komplikált történelmi szituációt a Gyurgyák által „*árulástézis*”-nek nevezett tényező tovább bonyolította, mely „... az 1848-49-es szabadságharc után, a hazai nemzetiségekkel kapcsolatos liberális nacionalista illúziók szertefoszlása után vált általánosan elfogadott nézetté a magyar uralkodó osztályban”.⁵⁷ Döntő fordulatot jelentett a hazai zsidóság megítélésében 1919. A vezető konzervatív politikusok – köztük Teleki, de a magyar társadalom nagy része is – ’19-es szerepükből azt a következtetést vonták le, hogy „a zsidóság elvesztette a jogát arra, hogy asszimilációs szándékát komolynak, magyarságát hitelesnek fogadják el”.⁵⁸

Gyurgyák kiemeli a fajvédelem *pozitív* oldalait is: „... a fajvédelemnek köszönhető, hogy a magyar nemzet veszélyeztetett helyzete tudatosult, s az internacionális ideológiák háttérbe szorultak. Ugyancsak a fajvédő ideológia állította a politika tengelyébe a szociális kérdést, mégpedig *nemzeti színezettel*”. Ezzel szemben viszont a negatív vonások és következmények hosszú sorát sorolja.⁵⁹ Ezek közül el kell fogadnunk a demokrácia torzulására vonatkozókat, és a tragikus végkifejletbe torkolló antiszemitizmus erősödését előidézőket, de a szomszéd népek ismeretének hiányát és az irántuk megnyilvánuló gyűlöletet eléggé nehéz a fajvédelem számlájára írni (még ha logikusnak is tűnik). Ugyanis akkor mivel magyarázzuk a körülöttünk élő népek máig tartó sístergő gyűlöletét? – még a legrosszabb esetben is azt mondhatjuk, hogy a gyűlölködés kölcsönös volt.

Ha ma valaki mindezek után a mai „emberi jogok”, „másság” és „tolerancia” pozíciójából akarja megítélni a múlt század első felében történeteket, azt – legenyhébb kifejezéssel – nem vehetjük komolyan.

⁵³ Gyurgyák kifogásolja, hogy a zsidóság visszaszorítása helyett a történelmi magyarság versenyképességét kellett volna javítani. Ilyen lépések is történtek; gondoljunk pl. a fejlett oktatási rendszerre, az Eötvös-kollégiumra, a földreformra (bár ha szűk is volt), a vitézi telkek adományozására, stb.

⁵⁴ Gyurgyák, 220. old.

⁵⁵ Gyurgyák, 221. old.

⁵⁶ Három nemzedék, 441. old.

⁵⁷ Gyurgyák, 223. old.

⁵⁸ Hovanyecz, Népszabadság 2004. március 6; 30 év múlva megismételte magát a történelem.

⁵⁹ Gyurgyák, 219. old.

Bibó a zsidótörvényekről

Bibó – számomra teljesen egyoldalúan – a fenti súlyos problémákat a magyar társadalom elmaradt szerkezetére és a reformok hiányára vezeti vissza. A zsidókérdés felvetését mintegy arra szolgáló ürügynek tekinti, hogy eltereljük az igazi nagy társadalmi kérdésekről a figyelmet. A Zsidókérdés Magyarországon c. tanulmányában ezt írja: „...a zsidóknak a magyar kapitalizmus szerkezetében elfoglalt kiemelkedő helyzete... csak egy mellékes tünete volt annak, hogy a magyar tömegek polgári fejlődése feudális-hierarchikus szerkezetekben rekedt meg, s a belőlük való kitörés egyenes lehetősége teljességgel elakadt”.⁶⁰ Az Eltorzult magyar alkatban a zsidó és német térnyerést azzal magyarázza, hogy „a magyarországi németiség és a magyarország zsidóság külön társadalmi” polgári társadalom, a magyar viszont rendi; a zsidókat és németeket nem akadályozzák rendi kötöttségek a felemelkedésben.⁶¹ Ezzel nem értek egyet. Tétélezzük fel, hogy megtörténik a földreform. A zsidó bevándorlók térnyerése akkor nem következett volna be ugyanilyen formában? A földhöz jutatott paraszti rétegeknek legfeljebb a második generációja (annak egy csekély része) indult volna meg az ipar és kereskedelem felé. Talán nem lehet mindent a polgárosodással, vagy annak hiányával magyarázni. Németországban a polgárosodás jóval előbbre haladt, a legvadabb zsidóüldözés mégis ott fejlődött ki. Megállapításából az olvasható ki, hogy a magyar tömegeket olyan viszonyok hátráltatták a polgárosodásban, amilyenek a bevándorló zsidókat és az itt élő németeket nem. Én nem viszonyokról, hanem mentalitásról beszélnék; az uradalmi cselédeket nem törvény, hanem a megélhetés kötötte az uradalomhoz, de elvileg nem lett volna akadálya, hogy ócskásként vagy valamilyen iparos-segédként induljanak el a polgárosodás útján. Bibó viszont éppen azt bizonygatja, hogy nem az alkati tényezők, hanem a gazdasági-társadalmi viszonyok magyarázzák a fejleményeket.⁶² Sokan rámutattak már a körülményeknek arra a kedvezőtlen összeállítására, hogy a kapitalizmus idegen és gyűlölt jelenség volt a magyarok számára, s ez azzal súlyosbodott, hogy egy idegen etnikum honosította meg.⁶³

Igen kritikus Bibó azzal a magyarázattal szemben is, hogy „... a hitlerizmus további sorsát a németekkel való teljes szembefordulás elkerülése mellett kell kivárni, s közben a németek és a hazai antiszemita jobboldal követeléseit ilyen törvényes rendelkezésekkel kell kielégíteni, s ez egyúttal a zsidók számára is kisebb rosszat jelent, mint akár egy közvetlen nyilas uralom, akár pedig a németekkel való százszázalékos szembefordulás”. Kétségbe vonja, hogy egyáltalán létezett ilyen szándék, s ezért a pozitív következményt csupán szándékolatlan mellékhatásnak tekinti.⁶⁴

Fajvédelem Amerikában. Van még itt egy fontos, és szinte ismeretlen háttér-körülmény, melyre Keresztes Lajos történész hívja fel a figyelmet. Szerinte a múlt század első felében sokan gondolták a faji kérdést a korszak meghatározó problémájának. Idézem: „Az eugenika örülete” Amerikából indult el. „... 32 szövetségi állam követte Indiana 1907-es példáját, ami kényszersterilizálást írt elő főként szegény és szellemileg visszamaradottá nyilvánított feketék számára. 1966-ban – amikor Virginia legfelső bírósága letöltendő börtönbüntetést szabott ki 'faji vegyes házasságért' egy párra – , még 19 szövetségi államban kezelték természetellenes fajtalanokként fehérek és feketék házasságát.”⁶⁵ ... Tehát 1966-ban, évtizedekkel a

⁶⁰ Második kötet, 631-632. old.

⁶¹ Második kötet, 596-603. old.

⁶² „Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem”...

⁶³ Lásd pl. Berend T. Iván: Válságos évtizedek c. könyvét.

⁶⁴ Második kötet, 625-627. old.

⁶⁵ Magyar Nemzet, 2004. március 3.

nürnbergi és a hazai zsidótörvények után! Nesze neked emberi jogok, tolerancia és másság, melyek propagálásának Amerika az élharcosa ... meg faji gondolat...

Anakronizmus. Ha a történeteket mégis kapcsolatba akarjuk hozni a mával, akkor az európai iszlám bevándorláshoz, az integráció hiánya miatti feszültségekhez és a multikulturalizmus körül folyó vitákhoz hasonlíthatjuk az akkori helyzetet. (Azzal a nem csekély különbséggel, hogy a mai mohamedán bevándorlók elsősorban az alacsony képzettséget igénylő „hiányszakmákban” helyezkednek el, hozzájárulva létfontosságú szektorok működéséhez, és nem támasztanak versenyt az értelmiségi pályákon, a „szabad foglalkozásokban”, távolról sem veszélyeztetik az illető ország lakosságának pozícióit a gazdaságban, az üzleti életben és a kultúrában.)

De még ennél is jobb összevetési alapul szolgál Izrael és a palesztínok konfliktusa. A zsidó államot faji alapon, rasszista módon szervezik és működtetik. A ma uralkodó paradigma értelmében ez elfogadhatatlan. De ne hamarkodjunk el az ítéletalkotást! Én úgy gondolom, hogy a nagyrészt diaszpórában élő, és semmihez sem fogható szenvedéseken keresztülment zsidó népet megilleti a jog, hogy egy kis földdarabon saját államában, saját hagyományai szerint és etnikai zártágban éljen. Tehát még ma sem tartom univerzálisan elfogadhatatlannak azt az értékrendet és gyakorlatot, amelyet a két világháború közötti Magyarország vallott és folytatott – bár emlékezzünk Gyurgyák szavaira: Magyarországon a zsidókérdés nem faji, hanem történelmi-szociális-kulturális-modernizációs kérdés volt. (Ugyanakkor visszatetsző és gusztustalan, hogy hazai kozmopoliták, miközben az „akkori” Magyarországot és politikusait becsmérlik, nem rónak fel egy annál súlyosabb, mert faji alapú gyakorlatot a „mai” Izraelnek.)

Német nyomás. A szálakat aszerint kellene szétbogozni, hogy mi az, amit Magyarország öntevékenyen tett e téren, és mit a németek nyomására. Míg a numerus clausus hungarikum, a zsidótörvények német nyomásra születtek (a III.-at és a IV.-et pl. a hazai egyházak nem szavazták meg). Emlékezzünk, a nürnbergi faji törvényeket 1935-ben hozták meg. A Führer a visszacsatolásokért cserébe egyre agresszívebben követelte a zsidókérdés magyarországi megoldását is. Horthy azt írja, hogy a zsidókérdést „Hitler a birodalom külpolitikai kapcsolataiban egyre inkább a barátság ’próbakövének’ tekintette.” (236. old.) És: „Hitler ’bűnként’ írta rovásunkra és sohasem bocsátotta meg nekünk, hogy alkotmányos és parlamentáris szokásainkhoz ragaszkodtunk, örült fajgyűlöletükben nem követtük őket.” (233. old.)

Az 1943. áprilisi klessheimi találkozóról Horthy szűkszavúan tudósít: Hitler azt követelte, hogy „a zsidókat vagy meg kell semmisíteni, vagy koncentrációs táborba kell dugni”. (281. old.) E beszélgetést jegyzőkönyvezték, és Thomas Sakmyster angol történész erre hivatkozva írja, hogy ez „az egyetlen fennmaradt forráshely, ahol a Führer nyíltan beszél a tömeges meggyilkolás szükségességéről”. Hitler követelte, hogy „... Magyarországon ne csak beszéljenek a zsidókérdésről, hanem oldják is meg” ... Amikor pedig Horthy bizonygatni kezdte, hogy ő „mindent megtett, amit az illendőség határain belül meg lehetett tenni” – s végső tromfként kijelentette: „mégsem lövethetem le őket” – , a kancellár közbevágott: „A paraziták, ha képtelenek dolgozni, meg kell halniuk.”⁶⁶ Horthy azt is kifejtette, hogy a zsidókérdés súlya Magyarországon és Németországban nem ugyanaz; számarányuk

⁶⁶ Murányi Gábor, HVG 2007. február 10.

Magyarországon közel 8%, míg Németországban 3% alatti; tömeges deportálásuk a magyar gazdaság működőképességét veszélyeztetné, mert a gazdasági és pénzügyi életben kulcsszerepet töltenek be.⁶⁷

Volt két év (1942 márciusától '44 márciusáig), amikor Kállay Miklós miniszterelnöksége idején a zsidók és menekültek (lengyelek, lengyel és szlovák zsidók, angolszász hadifoglyok, stb.) egész Európában Magyarországon éltek a legnagyobb biztonságban. Arra hivatkozni, hogy „de ezalatt a zsidótörvényekkel megkülönböztették és üldözték őket”, a történelmi szituációt figyelmen kívül hagyó, bárgyú álláspont. J. F. Montgomery amerikai követ ezt írja a zsidótörvényekről: „A zsidók biztonsága nagyrészt annak volt köszönhető, hogy milyen törvényeket hoztak a korlátozásukra. Ezek ugyanis azt a látszatot keltették, hogy Magyarország eleget tesz Hitler követeléseinek, de valójában éppen ezeknek a törvényeknek a segítségével tudott fennmaradni menedéket nyújtó oázisként”.⁶⁸

Ebben az összefüggésben kell értelmezni a munkaszolgálat intézményét is: miközben a fronton a magyar katonák tízezerszámra halnak meg, a zsidó származású férfiak a diszkrimináció folytán védettséget élveztek volna a hadszíntéri borzalmak alól. El kell azonban ismerni, hogy a munkaszolgálatosokkal szemben embertelen bánásmódot tanúsítottak.⁶⁹

Numerus clausus a Harvardon

Megdöbbenéssel olvasom a 2018. július 23-29-i Economistban⁷⁰, hogy a múlt század elején a Harvardon is volt zsidóellenes numerus clausus. Abbott Lawrence Lowell, aki 1909 és 1933 között volt a Harvard elnöke, úgy találta, hogy túl sok a zsidó származású hallgató: elnökségének elején arányuk 10 százalék volt, és 1922-re ez megduplázódott. 15 százalékos plafont javasolt, de amikor az „ellentmondásosnak” bizonyult, megváltoztatták a felvételi eljárást. Korábban a tanulmányi eredmény volt a mérvadó, attól kezdve azonban a jelölt „karaktere és alkalmassága” alapján döntöttek, és így már lehetőség nyílt a túl sok zsidószármazású hallgató visszaszorítására.

Ez a szubjektív felvételi rendszer azóta is érvényben van, hiszen a '80-as években az ázsiai bevándorlók gyermekeivel gyűlt meg a bajuk az amerikai egyetemeknek. Alapos becslések szerint ha egy nem szegény származású ázsiai-amerikai fiatalembernek 25 százalékos az esélye bejutni a Harvardra, 36 százalék lenne az esélye, ha fehér lenne, ugyanolyan felkészültség mellett. Ha hispán-amerikai lenne akkor 77, ha pedig fekete (azaz afroamerikai), akkor 95 százalékra nőne a felvételi esélye.⁷¹

⁶⁷ Arra már nem emlékszem, hogy ezt hol olvastam.

⁶⁸ Idézi Bunyevác Zsuzsa, 322-323. old.

⁶⁹ Horthy István írja apjának a frontról: „... a zsidó századok, ahogy hallom, idekint vagy 20 v. 30.000 a szadisták kedvteléseinek vannak minden tekintetben kiszolgáltatva, az embernek felfordul a gyomra, undorító, a huszadik században és sajnos nálunk... [...] attól félek, hogy ennek nagyon meg fogjuk fizetni az árát egyszer. (Nem lehetne őket hazai munkákra visszavinni?) Máskülönben tavasszal már kevés él.” (Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/344. old.)

⁷⁰ University admissions. Affirmative dissatisfaction.

⁷¹ Uott.

Német megszállás és deportálások

Horthy csak vonakodva és rossz előérzetektől gyötörve tett eleget Hitler 1944. március 17-re, Klassheimbe szóló meghívásának. Kállay és Csatay honvédelmi miniszter ellenezte, azonkívül az indulás napja (március 17.) péntekre esett, és hajóskapitány sohasem száll tengerre pénteken. De Ghyczy külügyminiszter és Szombathelyi vezérkari főnök támogatta. Emellett Tiso és Antonescu ezt megelőzően voltak Hitlernél... „... kiszállásom előtt kétszer is magamhoz vettem pisztolyomat, majd kétszer vissza is tettem. Tudtam, hogy ...nem motoznak meg fegyver után, azonban a bíraskodás joga magasabb Lényt illetett meg.” (292. old.) Hitler csak nagy zavarban, feltételesen és példálózva vallotta be, hogy mire készül – holott Magyarország megszállása már elkezdődött –, majd még azt is eljátszotta, hogy Keiteltől megkérdezte, vissza lehet-e még vonni a megszállási parancsot. Horthy ezek után természetesen azonnal megszakította a tárgyalásokat, de légiriadóra hivatkozva a németek nem engedték elutazni.

Horthy a következő megfontolásokból tartotta meg pozícióját. „Tisztában voltam vele, hogy lemondásom nemcsak Magyarország megszállását nem akadályozza meg, hanem még jó alkalmat is ad Hitlernek arra, hogy százszázalékosan náci-nyilaskeresztes irányú kormányt ültessen nyeregbe. ...Úgy gondoltam, hogy amíg helyemen maradok, ... Nem vonhatják el parancsnokságom alól a honvédhadsereget, és nem olvaszthatják be egyszerűen a német véderőbe. ... a nyilaskeresztesek hatalomra segítségét is aligha kockáztathatják... Bizonyára sokkal, de sokkal kényelmesebb lett volna számomra, és egyúttal számos szemrehányástól is megkímélhettem volna magamat, ha egy hatásos gesztussal elhárítom magamról a további felelősséget, és visszavonulok. Azt azonban nem tehettem, hogy a süllyedő hajót éppen akkor hagyjam el, amikor legjobban rászorul kapitányára. Elhatározásomra döntően mégis Hitlernek az az ígérete hatott, hogy csapatait nyomban kivonja Magyarországból, mihelyt olyan kormányt nevezek ki, amely neki is megfelel.” (295-296. old.)

Horthyt sokan keményen bírálják Jugoszlávia megtámadásáért (akkor formálisan már nem létezett Jugoszlávia), de még inkább a Szovjetunió elleni hadbalépés miatt. A bírálatok azonban a 44. március 19-i kapitulációja körül csúcsosodnak ki. Bibó is úgy tartja, hogy ez volt az a pont, ahol már nem lett volna szabad a német nyomást tovább tűrni, harcba kellett volna szállni a németekkel. E szembeszállás mindennél jobban igazolta volna a Kállay-kormány nyugati tapogatózásainak komolyságát, „... tálcán hozta a kiugrás és szembefordulás lehetőségét”.⁷² Bibó erkölcsi alapon, szabadságunk megvédésének imperatívuszával érvel. Ennek elmaradása tragikus következményekkel járt. „Az ország politikai elbutítása és ép érzékeinek a megzavarása ezzel érte el a tetőpontját; ez a lépés ölte meg a magyar hadsereg önbecsületét, ezzel vált értelmetlenné, sőt sült el végzetesen visszafelé minden engedmény, melyet a németekkel szemben távolságot tartó Teleki- és Kállay-kormányok az időnyerés jegyében tettek, beleértve az összes zsidótörvényeket, s végül ez a lépés tartotta meg a hivatalos magyar közéletet s az egész hivatalnoki kart a folyamatos törvényesség hitében, s indította arra őket, hogy a kormány minden intézkedéséhez a folyamatosan működő közigazgatás segítségét megadják...”⁷³

Érdemes még Bibótól idézni egy mondatot, mely azt érzékelteti, hogy mire is tartotta Horthy világháborús években folytatott politikáját. „... csak egy *borotvaélen táncoló szélhámos*

⁷² Zsidókérdés Magyarországon, Második kötet 648. old.

⁷³ Ugyanott, 649. old.

politika ügyeskedése késlelteti az emberirtás hitleri apparátusát abban, hogy a relatív – igen relatív! – biztonság magyarországi szigetét elborítsa.”⁷⁴ (Az én kiemelésem – KK.)

Elvi és erkölcsi alapokon állva Bibónak nyilvánvalóan igaza van. De nem neki kellett volna meghoznia azt a döntést, hogy a magyar honvédséget – alig több, mint egy évvel a II. magyar hadsereg elvesztés után – most egy még reménytelenebb helyzetbe hajszolja bele, vagy pedig átadja a németeknek. Számomra nem kétséges, ki gondolkodott felelősségteljesebben: az agg kormányzó, vagy az európai tudós politikus, aki nyugat-európai tapasztalatait kérte lépten-nyomon számon a reménytelen helyzetbe került Magyarországon; – az utóbbi ráadásul már a végkifejlet ismeretében írta mindezt.⁷⁵

Végül a deportálásokról: Magyarország német megszállása, 1944. márc. 19-e után kezdődtek el. Horthy ezeket igyekezett megakadályozni, de a transzportok összeállítását titokban végezte a németbarát közigazgatás. Menye emlékirataiban olvasható: „Megtudtuk, hogy megkezdtek a zsidók gettókba gyűjtését, és vidékről, úgy látszik, vonaton, szörnyű körülmények között viszik ki őket munkára Németországba! Miklóspapa kiadta az utasítást, tudakolják meg, mikor és honnét indul egy ilyen vonat, hogy az elhurcolást meg tudja akadályozni. Sajnos azonban ez nagy nehézségekbe ütközött, mert titokban rendezték ezeket a deportálásokat. Előre sosem lehetett tudni, mikor és honnét indul egy-egy szerelvény.”⁷⁶

(Bakyt és Endrét kivégzésükre kísérik)

Ne feledjük, hogy ekkor Horthynak már csekély lehetősége volt a kormány tevékenységének ellenőrzésére, a hadsereg viszont rendelkezése alatt maradt. „Csak július elején tudtam meg titkos hírhozó útján a szörnyű valóságot a megsemmisítő táborok működéséről”, - írja Horthy.⁷⁷ ... „Június végéig az elhurcoltak száma meghaladta a 400 000-et. Budapest ún. 'megtisztítására' terv szerint augusztusban került volna sor. Itt 170 000 zsidót tartottak hivatalosan nyilván, és állítólag még 110.000-et rejtegettek magyar barátaik. Összefogásukra és eltávolításukra Baky és Endre, a két belügyi államtitkár rajtaütésszerű akciót tervezett. Erre a hírre az Esztergom mellett állomásozó páncélosadosztályt Budapestre

rendeltem, és a budapesti csendőrség parancsnokát utasítottam, hogy ha kell, erőszakkal akadályozza meg a zsidók elszállítását.” (302-303. old.)

Horthy a fentiekből „kifelejtette”, hogy miután július 3-án kézhez kapta az Auschwitz-jelentést, három napra rá, július 6-án leállította a deportálásokat!⁷⁸

⁷⁴ Ugyanott.

⁷⁵ Emlékeztetőül: Bibó a 67-es kiegyezést is szégyenteljes árulásnak tartotta.

⁷⁶ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/257. old.

⁷⁷ Az. „Auschwitz-jelentés”-t menye, özv. Horthy Istvánné adta át neki. A jegyzőkönyv „postása” Soos Géza, a „magyar Wallenberg”, a Külügyminisztérium menekültügyi osztályának vezetője volt. Lásd erről Sindelyes Dóra HVG-cikkét.

⁷⁸ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/264. old.

Ezek után elég nehéz megérteni egyes hazai zsidók Horthy-ellenességét, fasisztázását. (Vagy például a Holocaust emlékmúzeum 2011. évi kiállítását, mely azt sugallja, hogy ahová Horthy bevonult, ott megkezdődött a zsidók kiirtása.⁷⁹) Karsai László azt állítja, hogy Horthy tudott arról, hogy milyen sors vár az elhurcolt zsidókra, és a deportálásokat azért állította le, mert félt a szövetségesek megtorlásától; hogy „az angolszász repülő 'erődök' szőnyegbombázni fogják Budapestet.”⁸⁰ Nem vagyok a kor és a téma avatott szakértője, de ezeket eléggé képtelen vádaskodásoknak tartom. Ha tudvalévő volt, hogy mi történik a deportáltakkal, akkor a szövetségeseknek is kellett tudniuk, és akkor miért nem bombázták folyamatosan a haláltáborokba vezető vasútvonalakat? (Európa légterében ekkor már fölényben voltak.) Retorzióként Magyarországot bombázták volna, de a megsemmisítő táborokhoz tartó vasútvonalakat nem?...

Karsai László azzal is igyekszik Horthy érdemeit csökkenteni, hogy azt állítja: a kormányzó július 6-án leállította ugyan a deportálásokat, de „nem sokkal később meggondolta magát, beleegyezett a fővárosi zsidók deportálásába”, melyet augusztus 25-én akartak végrehajtani, de az augusztus 23-i román kiugrás hírére meggondolta magát.⁸¹ Ez az állítás eléggé ingatagnak látszik: a kormányzó július 6-án leállította a vidéki zsidók deportálását, majd ezt követően beleegyezett a fővárosi zsidók augusztus 26-ra tervezett deportálásába, hogy aztán a fővárosi rendőrpáncsnoknak adott közvetlen utasítással, és az esztergomi páncéloshadosztálynak a fővárosba való felrendelésével mégis megghiúsítsa azt?⁸² Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, Horthy menyje a Zsidó Tanács egyik tagjának, Pető Ernőnek a levelét idézi másfél oldalon, s ebben a következők olvashatók: „... a kormányzó a kormány megkerülésével közvetlenül adott parancsot Ferenczynek [a deportálásért felelős csendőr alezredesnek] az augusztus 26-ára a Gestapo által előkészített deportálásnak fegyveres erővel való megakadályozására és gondoskodott az esztergomi páncéloshadtestnek Budapestre jöveteléről...”⁸³ – Egyébként bármilyen megfontolásból is döntött Horthy így, az eredmény a lényeg: megmentett 280 ezer fővárosi zsidót.

Az embernek az a benyomása, hogy egyes hazai történészek azt a célt tűzték maguk elé, hogy Horthyt és Magyarországot bármi áron bemocskolják, rásüssék a fasizmus vádját. Semmilyen intézkedést vagy indokot, történelmi körülményt nem vesznek tudomásul, ami mérsékelné felelősségét, enyhítené megítélését. Nem hajlandók pl. figyelembe venni, hogy korábban Horthy beengedte a lengyel és zsidó menekülteket, kihívva ezzel a Führer haragját, hogy '44 március 19-től Magyarország megszállott ország volt.⁸⁴

Nehéz megérteni azt a kritikát is, hogy Horthy mindig engedett, 'lefeküdt' a németeknek. Ha a német megszállást követően nem vállalja tovább a kormányzóságot, a teljes magyar zsidóságot kiirtották volna, még több férfit soroztak volna be és a teljes magyar gazdaság a német igények kielégítését szolgálta volna. Bekövetkezett volna ugyanez, ha Magyarország nem lép be a Szovjet elleni háborúba 1941 júniusában. Sőt, már hamarabb, 1941 áprilisában, ha Magyarország nem vesz részt Jugoszlávia megszállásában. Ezeket az összefüggéseket

⁷⁹ Sümegi Noémi, *Heti Válasz* 2011. ápr. 14.

⁸⁰ Karsai, *Magyar Nemzet* 2007. január 3, február 23. A cáfolatokat lásd pl. Czettler Antalnál (MN 2007. febr. 2, 23.) és Tőkéczi Lászlónál (MN 2007. jan. 3.)

⁸¹ Karsai, *Magyar Nemzet* 2007. február 23.

⁸² Lásd ennek cáfolatát Czettler Antalnál. (MN 2007, febr. 2, febr. 23.)

⁸³ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/275. old.

⁸⁴ Ungvári Krisztián pl. – Koltay Horthy-filmjével kapcsolatban – újból a magyar közigazgatás felelősségére hivatkozik. Nem képes tudomásul venni, hogy március 19-ét követően Horthy csak olyan kormányt jelölhetett ki, mely teljes mértékben élvezte a németek bizalmát. (Népszabadság, 2007. február 12.) Azt is tudjuk, hogy a Sztójay kormány rendeletekkel kormányzott, mert Horthy nem volt hajlandó aláírni a törvényeket.

világosan látni kell: a budapesti zsidóság azért menekülhetett meg, mert Horthy a legvégsőig meg akarta őrizni Magyarország függetlenségét. Egy korábbi szembefordulás azonnali német megszállással és a teljes magyar zsidóság kiirtásával járt volna.

Beszéljünk nyíltan: a hazai zsidó származású történészek nem tudják megbocsájtani Horthynak és rendszerének, sőt, a nem-zsidó többségi társadalomnak a zsidótörvényeket és a vidéki zsidók deportálását. Ez érzelmileg teljes mértékben érthető, *de nem objektív* álláspont! Az események és a dokumentumok nem igazolják elfogultságukat és anakronisztikus történelem-felfogásukat. És van még itt valami, amit csak óvatosan vetek fel: esetleg nem arról van szó, hogy a saját tehetetlenségük miatti szégyenüket és dühüket igyekeznek áthárítani a magyarokra? Esetleg azt várták volna, hogy a magyar lakosság – a zsidók elhurcolása láttán – tiltakozzon, sőt, fegyveresen szálljon szembe a németekkel? Miközben az érintettek szinte szó nélkül túrték, hogy a vágóhídra hurcolják őket?⁸⁵

Megemlítendő még, hogy Horthy és a Zsidó Tanács között a menyé és fia közvetített, továbbá ifj. Horthy Miklós egy „kiugrási hivatalnak” nevezett irodát tartott fenn a Várban, ahol az illegális szervezetekkel tartották a kapcsolatot és a zsidó mentességi kérelmeket intézték, nagy számban és kivétel nélkül pozitív elbírálással.

*És hogy itt is utaljak a végre; ki sejthette 1944. júliusáig, hogy a németek a zsidókérdés megoldását a tömeges kiirtásukban látják? És hogy azt a bonyolult társadalmi-gazdasági-történelmi-modernizációs problémát, amely Magyarországon a zsidókérdés hátterül szolgált, egy fél évszázaddal később a baloldali liberalizmus „emberi jogokká”, „diszkriminációmentességgé”, „mássággá” és „toleranciává” szimplifikálja? És történészek sora innen visszatekintve ítéli meg az akkor folytatott politikát? És hogy ennek a kurzusnak azok az amerikaiak lesznek az élharcosai, akik még a '60-as években is tömegesen alkalmaztak a nürnbergi törvényekhez hasonló faji törvényeket a fekete lakossággal szemben?*⁸⁶

*

Egy fontos utólagos adalék a fentiek megítéléséhez, hogy kik támogatták a Horthy-családot az emigrációban? Egyik forrásuk a John F. Montgomery, korábbi budapesti amerikai követ által létrehozott amerikai alap volt.⁸⁷ A másikat Ruben Hecht cionista politikus hozta létre. Továbbá: „... a háború után, emigrációban, nagyrészt magyar zsidók segítettek és fedezték apósomék megélhetését”, köztük Chorin Ferenc.⁸⁸ Horthy ugyanis negyedszázados kormányzása idején vagyont nem gyűjtött, nyugdíjat nem kapott.

⁸⁵ Ezt a kérdést én itt csak érintőlegesen említem. De ne feledjük, Bibó a Második kötetben 190 oldalon tárgyalja. (Zsidókérdés Magyarországon)

⁸⁶ Uram bocsá', majdnem négereket mondtam!

⁸⁷ Montgomery Magyarországról és Horthyról írt könyvének címe: Hungary: The Unwilling Satellite (A vonakodó csatlós).

⁸⁸ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 248. old.

Egy XIX. századi úriember a bolsevizmus és nemzeti szocializmus szorításában

Horthyt sokan jellemezték úgy, hogy régivágású katona, anakronisztikus jelenség, az előző századból itt maradt úriember volt. (Masarykot pl. párbajra akarta kihívni, s csak nehezen tudták lebeszélni szándékáról.)⁸⁹ De talán épp ezért lehetett közel negyedszázadon át Magyarország biztos kezű kormányzója. Megállította az időt, a „haladás”, a „társadalmi reformok” iránt nem mutatott különösebb affinitást, fő gondja, minden törekvése az ország függetlenségére és megmaradására irányult.⁹⁰ „Jobban szerette a rendet, mint a szabadságot, többre becsülte a tradíciót, mint a szociális fejlődést, inkább hajlott a meglévő konzerválása és javítása felé, mint alapvető reformokra” – így jellemezte őt Hardy Kálmán, tengerésztiszt társa és jó barátja.⁹¹ Ezzel cseng egybe Tőkéczi László értékelése: „Horthy Miklós nem volt... évszázadokra előremutató magyar politikus. Ő 'csak' sok értelmes, tapasztalatokon nyugvó magyar hagyomány képviselője volt, s közben egy sikeres magyar újjáépítés szimbóluma is lett. [Mely Tőkéczi szerint Bethlen és Klebelsberg nevéhez köthető.] ... Olyan ember volt, akinek a fejében még rend volt (keresztény és nemzeti alapon), miközben az a rend a világban leépült, és örült diktatúrák járták hosszabb-rövidebb véres haláltáncukat”.⁹²

Gyűlölte az internacionális tömegideológiákat (mintha Ortega y Gasset hatása alatt állt volna), s neki köszönhető, hogy Magyarország nem fasizálódott, annak ellenére, hogy az adott helyzetben Németország természetes szövetségese kellett, hogy legyen. Horthy „... több, mint két évtizeden át a józan észnek, rendnek és stabilitásnak volt a szimbóluma az ingatag, rendszertelen és beteg Európában”. Ezek az 1930-33 között Budapesten akkreditált amerikai követ, Nicholas Roosevelt

visszaemlékezéseiből származó szavak.⁹³ John F. Montgomery, az őt váltó követ pedig híres könyvében (Hungary: The Unwilling Satellite) így nevezte Magyarországot: „Oázis Hitler sivatagában”.⁹⁴

⁸⁹ Menyétől tudjuk, hogy a Horthy-fiúk felnőttként is így üdvözlötték apjukat: „Kezét csókolom, papa!” Fia még kormányzóhelyettesként is így írta alá a neki szóló levelet: „Papa kezét sokszor csókolja hálás fia.” (Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/69. és 344. old.)

⁹⁰ Ez persze leegyszerűsítés; a tudomány és az oktatás Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint alatt példásan fejlődött, s komoly szociálpolitikai rendszert építettek ki.

⁹¹ Sipos Péter, Népszabadság 2007. február 9.

⁹² Tőkéczi László, Heti Válasz 2009. december 17.

⁹³ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/242. old. (Az amerikai követségen akkor még nem csak a liberális eszmék kizárólagos szószólói dolgoztak, mint ma, a mindenkorai amerikai elnök pártállásától függetlenül.)

⁹⁴ J. F. Montgomery: The Unwilling Satellite, web.

„Személyiségét a kötelességtudat és a puritánság jellemezte. Előnyére vált, hogy tudott az emberekkel bánni, joviális modorával és patriarchális viselkedésével mindenkiel szót értett. Férfias megjelenésével, energikus fellépésével és charme-jával ragaszkodást és lojalitást ébresztett, tekintélyt keltett.”⁹⁵ Kritikusai gyakran nevezik közepszerű, tehetségtelen embernek. De ennek a „közepszerű, tehetségtelen” embernek kiváló nyelvérzéke volt, beszélt németül, olaszul, spanyolul, horvátul és angolul, jól zongorázott és énekelt, szórakoztatóan adomázott, és egy fél tucat sportban jeleskedett, vívásban a Monarchia hadseregébajnoka volt.

Határozott ember volt és tudott dönteni. (Egy államfő esetében ezek nélkülözhetetlen tulajdonságok.) Az erdélyi kérdésről pl. így nyilatkozott 1921-ben (szemben pl. Bethlen vagy Teleki differenciált álláspontjával): „Amíg a románok erősebbek nálunk, addig ők fogják Erdélyt birtokolni. Ha viszont a magyarok erősebbek a románoknál, akkor ők fogják tőlük elvenni Erdélyt. Mivel ez egy tiszta helyzet, mindenféle tárgyalás céltalan.”⁹⁶

Legendás antikommunizmusa közismert, erre nem érdemes szót vesztegetni. Inkább néhány mondat arról, hogyan viszonyult a németekhez és a nemzeti szocializmushoz. „Úgy alakult a helyzet, hogy Németország magyarországi barátai (akik közé magamat is számítottam...) nem választhattak más utat, mint azt, hogy különbséget tegyenek a német nép és a 'harmadik birodalom' között. Szívem mélyéből ellenszenvesnek találtam a nemzetiszocializmus ún. 'világnezetét' és a hitleri módszereket. Az ebből származó ellentét még jobban kiélesedett, amikor a 'nácik' eszmevilága a magyar belpolitikában is követőkre talált... és olyan pártok alapítására vezetett, amelyek a magyar belpolitika hagyományos kereteit megbontották.” (233. old.)

Horthy tehát elutasította, sőt, gyűlölte a nemzetiszocializmust, de becsülte, sőt, csodálta a német népet és kultúrát. „Elhatároztam, hogy ezentúl még fokozottabban résen leszek, nehogy a nemzetiszocializmus dinamikája Magyarországot is örvénybe rántsa.” (Az 1938-as kielii találkozó hatása, 225. old.)

Tisztában volt azzal is, hogy milyen szerep vár Magyarországra a német győzelem esetében: „Hitler és munkatársai ... nem titkolták, hogy Magyarországot a német 'életterbe' tartozónak tekintik, melyben csak a függőség fokozataiban mutatkozik különbség.” (233. old.) „Ha Hitler a németek számára *Lebensraum*-ot (életteret) követelt, úgy mi semmi esetre sem voltunk hajlandók, hogy Magyarországnak abba bevonását eltűrjük.” (225. old.)

Bár Magyarország hadbalépését nem tudta megakadályozni, kétségbeesetten próbálta megőrizni az ország függetlenségét és a szövetségesek jóindulatát, és szinte az utolsó pillanatokig abban reménykedett, hogy Magyarországot nem az oroszok, hanem a szövetségesek fogják megszállni. Menye írja 1943 októberében: „Csodáltam benne, hogy látja a nagy veszélyeket, de ennek ellenére bízik abban, hogy valahogyan megoldódik hazánk sorsa. Ennek megvan a jó és a rossz oldala. Valamilyen csodában hisz, vagy talán csak reménykedik. Meg kell hagyni, nem teljesen alaptalan az elképzelése: a szövetségesek közelsége Olaszországban, a balkáni partraszállás lehetősége – ezekre a tényekre támaszkodik, ez ad neki energiát a küzdelemre, és egyszerűen nem hiszi, hogy az angolok és amerikaiak Európa bármely részét átengednék a Szovjetunióknak! [az én kiemelésem – KK] Bárcsak igaza lett volna!”⁹⁷

⁹⁵ Sipos Péter, Népszabadság 2007, február 9.

⁹⁶ L. Balogh Béni, 36. old. (Ő Romsicstól vette át.)

⁹⁷ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/208. old.

Legelső találkozásukkor óva intette Hitlert attól, hogy Angliával ujjat húzzon. De amikor második alkalommal is előhozta a témát, a diktátor türelmetlenül és udvariatlanul leintette. (195-196. old. és Murányi.⁹⁸)

Ne feledjük, hogy Horthy titokban a kezdetektől fogva az angolszászok felé orientálódott. Ha valaki elolvassa Kállay Miklós 1942. márciusi kormányprogramját, döbbenet tapasztalja, hogy az a németekkel való szembenállás, a háborúból való kilépés és a zsidók védelmének a programja. Kállay volt az a miniszterelnök, akit Horthy nem kényszerből, hanem szíve szerint választott, s akit a németek a megszálláskor azonnal Sztójayra cseréltettek.⁹⁹

Egy példa a szövetségesekkel fenntartott kapcsolatokra: „Az angolokkal és amerikaiakkal 1943 őszén kötött titkos megállapodás szerint mi nem akadályoztuk Magyarország felett a szövetséges repülők tevékenységét [a szovjetekét is beleértve], amelyek 1943 óta szinte naponta húztak el légterünkben, viszont nem bombázták Magyarországot!”¹⁰⁰

Szekfü és Bibó Horthyról

Szekfü ezt írta 1934-ben: „A ... kormányzóvá választott Horthy Miklós személye több mint egy évtized óta nyugvópontot jelent, mely köré elhelyezkedhettek az állandóságot és forradalomellenességet jelentő elemek; hogy a háborút követő első évek anarchiája után lehetővé vált a Magyar Állam új felépítése, ez sokban a kormányzónak történeti érdeme.” (396. old.)

Bibó, mint a baloldali progresszió vezéralakjának véleménye természetesen homlokegyenest ellenkező a konzervatív Szekfüével. Az eltorzult magyar alkatban ezt írja: „... ez az ország... döntő történelmi pillanatokban, mindenekfelett 1914-1920 között és 1938-1944 között végzetes módon képtelennek bizonyult arra, hogy saját helyzetének valóságos adottságait és az ebből fakadó feladatokat meglássa. ... a magyar nemzet ezekben a döntő pillanatokban, politikai, társadalmi és szellemi téren egyaránt, nem tudta megtalálni vagy nem tudta hatalomhoz juttatni azokat a vezetőket vagy olyan vezetőket, akik szükségleteit, érdekeit, útját jól kifejezték s jól megtalálták volna”.¹⁰¹

Kiugrási kísérlet; az utolsó csatlós

Elérkeztünk Horthy tevékenységének legkritikusabb részéhez, a kiugrási kísérlethez. Határozatlansággal, gyávasággal, naivitással, az előkészítés hiányával, a szándék komolytalanságával, sőt, a valós szándék kétségbefonásával szokták vádolni, amiért a háborúból való kiugrást nem tudta megvalósítani, s ezért Magyarország utolsó csatlós maradt és hadszíntérre vált.¹⁰² Mindez – mint látni fogjuk – nem igaz; minden tőle telhetőt megtett.

⁹⁸ HVG, 2007. február 7.

⁹⁹ Kállay, I. kötet, 44-47. old.

¹⁰⁰ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/222. old.

¹⁰¹ Második kötet, 573. old.

¹⁰² Valójában az utolsó „csatlósság” nem igaz; az osztrákok és a szlovákok még utánunk is harcoltak a németek oldalán. A szlovák haderő nagy része, csakúgy, mint a magyar, végig a németek oldalán harcolt. Erre Szabó A. Ferenc hívta fel a figyelmet. Ez önmagunk (pontosabban az 1948-tól 1990-ig tartó rendszer által való) történelemhamisító megbélyegzése.

A gondolat valóra váltása 1944 július 7-én vetődött fel először.¹⁰³ „Horthy Sztójay menesztését és hű tábornoka, Lakatos Géza vezéreztetésével egy katonai kormány megalakítását tervezte, amely ha szükséges, fegyveres erővel léphetne fel a náci megszállók ellen. Ezek 1944 nyarán számszerűen viszonylag kevesen voltak, mivel az eredeti kilenc hadosztályból 1944 nyarán már hat hadosztályt elvittek keletre, a Vörös Hadsereg elleni front megszilárdítására. Vörös [vezérkari főnök] válasza: 'Jelentem, hogy a mi erőnk kevés ahhoz, hogy a németekkel fegyveresen szembeszálljunk. Az arcvonal nehéz helyzete mellett a németeknek még mindig van annyi erejük, hogy főleg nehézpáncélosokkal itt az ellenállást letörjék. Ebben az esetben az ország olyan képet mutatna, mint a tatárjárás után... Nyomatékosan felhívtam Öfőméltósága figyelmét arra, hogy ilyen fegyveres megoldás gondolatával a mai helyzetben ne foglalkozzék...' (Vörös János 1944-es naplója)”.¹⁰⁴ Lakatos ekkor még nem tartotta elérkezettnek a helyzetet a váltásra, gondolkodási időt kért.

A román kiugrás után (aug. 23.) Horthy felbátorodott, augusztus 29-én „puccsszerűen” leváltotta Sztójayt és Lakatos Géza vezetésével olyan kormányt nevezett ki, amelyben már jobban megbízott. (Később látni fogjuk, alaptalanul.)

Szeptember 22-én repülőgépen a szövetségesek nápolyi főhadiszállására küldte Náday tábornokot, aki azt a választ kapta, hogy Magyarországnak az oroszokhoz kell fordulnia. (Bár Teheránban még nem mondták ki, de a gyakorlatban már megvalósult az elv, hogy Kelet-Európa szovjet érdekszféra lesz, s a nyugati szövetségesekkel nem köthető különbéke.)¹⁰⁵

Érdemes itt egy rövid kitérőt tenni Horthynak a szövetségesek politikájára vonatkozó nézeteire. Horthy több helyen erősen bírálja Rooseveltet elvakult szovjetpártisága miatt, és mert Kelet-Európát átengedte a Szovjetnek. A Casablancában kimondott feltétel nélküli megadás elvét pedig (melyet Churchill is elfogadott) olyan esztelenségnek tartja, mely legalább két évvel meghosszabbította a világháborút; Hitler kezére játszott és megakadályozta Németország korábbi kapitulációját. (284. old.) – Én igazat adok neki; e hangzatos elv ürügyén romhalmazzá változtatták Németországot és Magyarországot, mely a szövetségesektől is óriási emberáldozatokat követelt. És abban is, hogy előre látta: ha az angolszászok átengedik Kelet-Európát Sztálinnak, a térség a bolsevik-diktatúra uralma alá kerül. – Mit kezdünk ezek után azokkal a kritikákkal, melyek szűklátókörűséggel, a perspektivikus gondolkodás hiányával vádolják?

Meggyőződése és a Szovjet elleni gyűlölete ellenére a Náday-misszió kudarca után Horthy mégis személyes levelet írt Sztálinnak. Azonnal megkezdtek a fegyverszüneti tárgyalásokat, mert az előzetes tapogatózásokra érkezett ún. „Makarov-levél” azzal kecsegtetett, hogy a Szovjet nem fog beleavatkozni a háború után Magyarország belpolitikájába. (De hamarosan kiderült, a levél csalétek volt, a szovjetek csakis a feltétlen megadás és a németekkel való szembefordulás árán voltak hajlandók a fegyverszünetre.)¹⁰⁶

Horthy elképzelése az volt, hogy Budapest védelmét Bakay Szilárd altábornagyra bízva, aki ehhez a fronton nem-lekötött erőket hoz fel a fővárosba, a németekkel együtt harcoló 1. és 2. hadsereget pedig a fegyverszünet megkötésének bejelentésével egy időben utasítja, hogy

¹⁰³ Horthy lépései nyilvánvalóan erősen függtek a külső helyzettől. A normandiai partraszállás június 6-án kezdődött...

¹⁰⁴ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/269. old.; az idézett részt ő Gosztanyi Péter: „A magyar ellenállási mozgalom és visszhangja a német iratok tükrében” c. könyvéből vette át.

¹⁰⁵ „Kelet-Közép-Európát a brit kormány már 1940. júniusában leírta, amikor egy Németország elleni szövetségért cserében minden térségünkre vonatkozó szovjet igényt hajlandó volt jogosnak elismerni.” – Keresztes Lajos, MN 2004. március 20.

¹⁰⁶ Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/291-292. old

álljanak át a szovjetekhez. (Az 1. hadsereg Kárpátalján harcolt Miklós Béla vezérezredessel az élén – Kéri Kálmán volt a vezérkari főnöke – a 2. pedig a Tiszántúlon, Veress Lajos vezérezredes parancsnoksága alatt.) A Várpalota és a Várhegy védelmét külön egység látta el. Mindezt közvetlenül szervezte meg, mert nem bízott sem a miniszterelnökében (Lakatos Gézában), sem a hadügyminiszterben (Csatay Lajos), sem Vörös János vezérkari főnökben.

A fegyverszüneti feltételek elfogadása után október 10-én Horthy – a németek tiltakozása ellenére – visszavonta az 1. és a 2. hadsereget a Tisza vonala mögé – az oroszok kikötésének megfelelően. Elrendelte, hogy az átállást majd adott időben végre kell hajtani, még akkor is, ha a vezérkar főnökétől ellenkező értelmű parancsot kapnának.¹⁰⁷ Tehát, miután kiderült, hogy még a Lakatos-kormányban sem bízhat meg, kormánya megkerülésével szervezte meg a kiugrást és kezdte meg a fegyverszüneti tárgyalást a szovjetekkel.

Többször hangsúlyozza, hogy Magyarország és Németország között nem volt közvetlen katonai szövetség, ill. szerződés. Másrészt „... ahogy Magyarországot megrohanta, miután engem Budapestről elcsalt, olyan feneketlen aljasság volt, hogy ez bennünket Hitler Németországával szemben a jövőre nézve minden kötelezettség alól mentesített.” (296. old., az én kiemelésem.) Ennek ellenére az utolsó percig úriember maradt. A proklamáció október 15-i rádióbeolvasása előtt közölte Veessenmayerral, hogy Magyarország kilép a háborúból. (Persze ezt úgy intézte, hogy a beolvasás azelőtt megtörténjen, mielőtt Veessenmayer elhagyná a Várpalotát, nehogy meghiúsítsa az átállást.)

Mihály király kiugrása könnyű eset volt: a szovjet csapatok Besszarábián keresztül lezúdulva szinte akadály nélkül, könnyen haladhattak Bukarest felé. A németek ott nem kísérelték meg az ellenállást; de a Kárpátok, és a Duna az ellenállás természetes vonalának adódott. Ezek nem elhanyagolható szempontok a kiugrás tárgyalásánál. És Horthy nem csak kormányzó és legfelső hadúr; ember és családapa is volt. Négy gyermeke közül ekkor már csak Miklós volt életben, túszként elrabolva, a Gestapo fogságában.¹⁰⁸ Azt egyébként tagadja, hogy ő kérte volna személyének és családjának a német birodalom védelme alá helyezését. Csak '47 őszén szerzett róla tudomást, hogy egyik feltétlen bizalmasa, Vattay Antal, a katonai iroda főnöke intézte így a dolgot, Horthy háta mögött és tudta nélkül, hogy megkímélje az agg kormányzót és családját az ellenkező esetben rá váró borzalmaktól. (323. old.) Özv. Horthy Istvánné emlékirataiban Lakatos Géza '47 júliusi, Horthyhoz intézett levelében ugyanezt a változatot olvashatjuk.¹⁰⁹ Lemondása és Szálasi kinevezése súlytalan ügy; a Gestapo fogságában, három német géppisztolyos katona által körülvéve és Veessenmayer ígéretét bírva, hogy ezáltal megmenti fia életét, írta alá a

¹⁰⁷ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/297. és 306. old.

¹⁰⁸ A Kennedyek története jut eszembe. Joseph Kennedy négy fia közül az apát a legtöbbre feljogosító Joseph junior elesett a csendes-óceáni hadszíntéren. Johnt 1963 őszén lelőtték. Amikor pedig eljutott hozzá a hír, hogy Robert szintén merénylet áldozata lett a '68-as választási kampány során, az agg Kennedy hátrahanyatlott karosszékeiben, s néhány hónap múlva meghalt. (Pedig életben volt még fia Edward, hat lánya, valamint számtalan unokája, köztük Robert 11 gyermeke.) Persze van ellenkező példa is: Sztálin egyetlen fia, Jakov, tűzértisztként német fogságba esett. A németek sokat reméltek a fogolycserétől, s Paulust szeretnék volna megkapni érte. Sztálin az ajánlatra azonban szenvtelenül pipázva ezt válaszolta: tábornokot főhadnagyról nem cserélek. Jakov Sztálin német koncentrációs táborban halt meg. (A részletekről lásd: Christian Neef cikkét a Spiegel 7/2013. számában.)

¹⁰⁹ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/324-325. old.

„dokumentumot”, azzal a kijelentéssel, hogy kényszer hatására és fia kiszabadítása érdekében teszi.

Feltehető a kérdés: miért kellett ezt neki „végigcsinálnia”, miért nem vonult vissza a német megszállás után? Természetesen tisztában volt korlátozott cselekvőképességével és az abból fakadó várható súlyos következményekkel. De az ország iránti felelősségérzete miatt döntött így. (Távozni a süllyedő hajóról?) Ha lemond, Szálasiék már hét hónappal korábban hatalomra kerülnek, és az ország kiszolgáltatottá válik a környező országoknak.¹¹⁰ A történelem fintora: az emigráns kormányok és politikusok hősként ültek a béketárgyalások asztalához, aki viszont vállalta a szembeszállást a németekkel, utolsó csatlós lett; amely országot a németek felszámoltak az megdicsőült, amely viszont megőrizte függetlenségét, az a vesztesek sorsára jutott.

Egy elgondolkoztató adat: „A német hadiipar szükségletének Magyarország 2 százalékát szállította, míg a cseh ipar 40%-kal járult hozzá a nácik háborús ipari teljesítményéhez. Benes azzal, hogy otthagyta Csehországot,¹¹¹ és Hácha [a cseh Szálasi] került az ország élére, az egész cseh erőt Németország rendelkezésére bocsátotta.”¹¹² (Az adatok helyességéért nem kezeskedem. Az is lehet, hogy a mezőgazdasági termékek tekintetében pedig fordítottak az arányok. Az mindenesetre vitán felül áll, hogy egy teljesen behódolt és megszállt ország erőforrásainak nagyobb hányadával rendelkeztek a németek, mint egy függetlenével – vagy kevésbé függőével.) A német megszállás miatt Csehországban már 1939-ben elkezdődött az, ami Magyarországon csak 1944 márciusában (árjásítás), a deportálások pedig 41 októberében.¹¹³

Horthy fellépése, intézkedései nem voltak „egyenletesek”, ezek a mindenkori hadi helyzettől függtek; a június 6-i normandiai partraszállás, és a szövetségesek nyugat-európai előrenyomulása, vagy a Vörös Hadsereg besszarábiai előretörése és az augusztus 23-i román kiugrás nyilvánvalóan megnövelte mozgásterét. (Ugyanakkor a Bulgáriából érkező hírek – az orosz csapatok kegyetlenkedéseiről egy oroszbarát, szláv és semleges országban – nyilvánvalóan késleltették a szándékot.)¹¹⁴

¹¹⁰ Klessheimban ugyanis a németek ragaszkodtak ahhoz, hogy Horthy maradjon pozíciójában. Keitel figyelmeztette, hogy „... ellenkező esetben a szlovákoknak, horvátoknak és románoknak szabad kezét adnak Magyarországgal szemben”. (298. old.)

¹¹¹ Ő nem szenvedett a „hajóskapitányi komplexum”-tól.

¹¹² Edelsheim Gyulai Ilona, 1/246. old.

¹¹³ Berkes Tamás: A zsidókérdés cseh kontextusban, web.

¹¹⁴ Szabó A. Ferenc közlése.

Árulások sora

Szept. 7:

A koronatanácson Horthy kijelentette: „...tettekre kell váltanunk fegyverszüneti szándékunkat”.¹¹⁵ Lakatos a parlament elé akarta vinni az ügyet, ezt Horthy nem fogadta el. Csatay honvédelmi miniszter javaslatára közölték a németekkel, hogy ha két napon belül nem kapnak tőlük hathatós segítséget, kénytelenek lesznek fegyverszünetet kérni. – Tehát kiderült, hogy kormánya nem hajlandó a németek háta mögött fegyverszünetet kötni, csak azok tudtával(!).

Szept. 11:

Mivel az orosz csapatok már augusztus óta a Székelyföldön nyomultak előre, Horthy szeptember 10-én közölte titkos tanácsadóival, hogy a háborút azonnal be kell fejezni; finn mintára be kell szüntetni a harcot, de a fegyvert nem szabad letenni. A másnapi minisztertanácson *Lakatos miniszterelnök* bejelentette, hogy *kormánya nem vállalja a fegyverszünetet, lemond.* A kormányzó ezt tudomásul vette, de kérte a kormányt, hogy maradjon a helyén, mert nincs idő új kormány alakítására. Ezt követően Horthy kénytelen volt kormánya „háta mögött” cselekedni. (309-310. old.)¹¹⁶

Okt. 6:

A Gestapo lefogta Bakay Szilárd tábornagyot, akire a kormányzó Budapest védelmének a megszervezését bízta. Horthy Aggteleky tábornagyot bízta meg helyette.

Okt. 9:

A szovjetekkel folyó fegyverszüneti tárgyalások miatt Horthy elhatározta, hogy biztonsági okokból a Miklós Béla vezetése alatt álló 1. hadsereg oltalma alá helyezi magát és családjával Husztra utazik. Vörös János vezérkari főnök (akit a németek nyomására fogadott el Horthy e tisztségre) azonban lebeszéli erről.¹¹⁷

Okt. 14:

Horthy elérkezettnek látta az időt a fegyverszünet megkötésére. „Lakatos minden erejével ellenezte a kormányzó elhatározását.”¹¹⁸

Okt. 15:

- Ifj. Horthy Miklóst a Gestapo reggel elrabolta.
- A koronatanács délelőtti ülésén a tagok ahelyett, hogy támogatták volna a kormányzó fegyverszüneti szándékát, aggályokat vetettek fel. Lakatos újból lemondott. Vörös János vezérkari főnök ismertette, hogy a németek hadműveleti területté nyilvánították az egész országot, és így csak nekik van parancskiadási joguk.
- Lakatos és Ambrózy (Horthy irodavezetője) késleltették a proklamáció déli beolvasását a rádióban.

¹¹⁵ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/280. old.

¹¹⁶ És Edelsheim Gyulai Ilona, 1/282-284. old.

¹¹⁷ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/295. old.

¹¹⁸ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/313. old.

- Kiderült, hogy Lakatos önkényesen kihúzta a proklamáció szövegéből a következő mondatot: „Mától fogva Magyarország hadiállapotban lévőknek tekinti magát Németországgal”.
- Aggteleky tábornokot – akit Horthy Bakay tábornok Gestapo általi elrablása után nevezett ki a főváros védelmének főparancsnokává – Hindy Iván tábornok a németek felbujtására letartóztatja, és ellentétes parancsokat ad ki. „Így ragadták magukhoz október 15-én ... a németek, egyetlen puskalövés nélkül, a fővárosban a katonai uralmat, anélkül, hogy arról a kormánynak, a magyar katonai vezetésnek, még órákkal a proklamáció elhangzása után is sejtelve lett volna.”¹¹⁹
- A németek elfoglalják a rádiót és beolvassák Szálasi proklamációját.
- A vezérkar főnökének hivatala elsikkasztja az 1. és 2. hadsereg parancsnokainak kiadott jelmondatot az átállásra.
- A rádióban Vörös nevében a következő proklamációt olvassák be: „A kormányzó kiáltványát senki se értelmezze úgy, hogy letegye a fegyvert. Ez ideig ezek csak fegyverszüneti tárgyalások, amelyek kimenetele még bizonytalan. Ezért minden magyar katona és egység köteles a harcot folytatni úgy, mint eddig, minden erejével, bármely oldalról éri támadás.”¹²⁰
- A két hadsereg átállása ezek után kudarcba fulladt. Veress Lajost, a 2. hadsereg parancsnokát a Gestapo elfogta. Miklós Béla és Kéri Kálmán, az 1. hadsereg parancsnoka, illetve vezérkari főnöke egyedül, a hadsereg nélkül álltak át az oroszokhoz.
- Lakatos, Hennyey és Vattay (Horthy bizalmi embere, a katonai iroda vezetője) eltávolíttatják az aknazárat a Várpalota bejárata elől. (Ahol túszul ejthették volna Veessenmayert és a többi német vezetőt.)
- Vattay – Horthy nevében de megkérdezése nélkül, sőt, kifejezetten akarata ellenére – Hitler védnökségét kéri a kormányzó és családja számára. (Később egyértelműen bebizonyosodott, hogy Vattay önhatalmúlag járt el – bizonyára meg akarta kímélni az idős kormányzót és családját a további súlyos megpróbáltatásoktól.)¹²¹

A kiugrási kísérlet sikertelenségét azzal szokták magyarázni, hogy Horthy szándéka nem volt határozott, környezete megbocsáthatatlan szervezési hibákat követett el, és a rendszer revíziós, németbarát légkörében nevelkedett tisztikar Horthy szándékát keresztülhúzta. Ezt az érvelést el kell utasítanunk. Horthy határozott szándékához kétség nem férhet; már a szeptember 7-i koronatanácson, amikor először szóba hozta a fegyverszünet kérdését, és Lakatos azt a parlament elé akarta vinni, hogy megakadályozza, kijelentette: **„én viselem a nemzet és a történelem előtt a felelősséget!”**¹²² (Egy agg államfőt, aki kormányával szembeszállva dönt és ezt a kijelentést teszi, aligha lehet határozatlansággal vádolni.) Miután a kormányra és a vezérkari főnökre nem számíthatott, közvetlenül, bizalmi embereivel

¹¹⁹ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/318-319. old.

¹²⁰ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/322. old. (Aggteleky visszaemlékezései alapján.)

¹²¹ Edelsheim Gyulai Ilona, 1/327-328. old.

¹²² Edelsheim Gyulai Ilona, 1/280. old.

szervezte meg a kiugrást – úgy, ahogy azt a körülmények lehetővé tették. A kudarc fő oka az volt, hogy az ország német megszállás alatt állt, a kormány tagjait és a vezérkart is, csak a németekkel egyeztetve nevezhette ki, és ilyen körülmények között a konspiráció lehetetlen volt, árulások hosszú sora akadályozta meg a kormányzói szándékot.

Nincs igazuk azoknak, akik „bezzeg Romániára” hivatkoznak. Az augusztus 20-án kezdődő szovjet offenzíva előtt nem álltak földrajzi akadályok – Besszarábián át könnyen haladhattak Bukarest felé – és mivel „... Hitler feltétlenül megbízott Antonescu marsallban, így – ellentétben Magyarországgal – semmilyen kísérletet nem tett egy esetleges kiugrás megakadályozása érdekében”, augusztus 24-én már be is kerítették a 6. német hadsereget.¹²³ (Arról pedig igazán nem Horthy tehetett, hogy a Vörös Hadsereg útjában először Románia, majd Magyarország következett – hogy egy lapos poént is elsüssek.)

Szlovákiával más a helyzet: az augusztus 29-én kirobbant besztarcebányai felkeléssel érdemeket szereztek a béketárgyalásokra.¹²⁴ Szeptember 10-én Mannerheim tábornok is átállt a szovjetekhez, és elkezdte a Lappföldön rekedt német csapatok felszámolását. Hazánk így (hacsak Horvátországot nem számoljuk) az utolsó csatlós maradt. A földrajzi okok súlya jelentős: a németek a Dunánál akarták megállítani a szovjet előrenyomulást. Kárhozzátjuk a szövetségesek politikáját is; hogy Kelet-Európát átengedték a Szovjetuniónak, és a magyar fegyverszüneti tárgyalások lefolytatását mereven a szovjetek hatáskörébe utalták.

A jugoszlávoknak a partizánháború biztosította a háború utáni fenntartás nélküli kedvező megítélést, de tudnunk kell (és ez még mindig homályban van), hogy a partizánháborúk során a délszlávok nem csak a németekkel háborúztak, hanem egymás ellen is (szerbek és horvátok), sőt...¹²⁵

Találgatások

Bármennyire is történelmietlennek mondják, a tanulságok levonása érdekében érdemes feltenni a kérdést: mi lett volna, ha?

- Ha Horthy előre tudja, hogy a háborút a németek elvesztik? (Ezt már viszonylag korán, '43 eleje, Sztálingrád óta lehetett tudni, tehát ezzel számolt.)
- Ha tudja, hogy az angolszászok Kelet-Európát teljes egészében átengedik Sztálinnak? (Ezt még az utolsó percekben sem akarta elhinni.)
- Ha arra számít, hogy a háború utáni rendezésben a szövetségesek és a Szovjet melletti kiállás lesz a döntő érv? (Ezt a végjáték során már sejtette.)

Döntési helyzetek:

1. 1938: Ne forszírozta volna az első bécsi döntést? – De hiszen színmagyar területeket csatoltak vissza, békésen, – ez ellen semmilyen érvet nem lehetett felhozni.
2. 1940: Ne törekedett volna Észak-Erdély visszaszerzésére? Igaz, hogy a döntéssel 1 millió román is hozzánk került, de Dél-Erdélyben félmillió magyar maradt; földrajzilag nem

¹²³ Keresztes Lajos, História 1994/09.

¹²⁴ A felkelés tényleges súlyát, jelentőségét többen vitatják. Szabó A. Ferenc pl. felhívja a figyelmet arra, hogy a lázadást a német erőkkel megerősített németbarát szlovák hadosztályok és a Hlinka Gárda verte le.

¹²⁵ Lásd erről Ljubo Sirc könyvét.

lehetett igazságos döntést hozni, a Székelyföldet valamiképpen Magyarországhoz kellett csatolni.

3. 1941 április: Ne támadtuk volna meg Jugoszláviát és ne engedjük át a németeknek? – (Akkor már valójában nem is létezett Jugoszlávia.) Magyarországot megszállják a németek, az összes zsidót és menekültet kiirtják és a teljes magyar emberi és gazdasági kapacitást a szolgálatukba állítják.
4. 1941 június: Ne támadtuk volna meg a Szovjetuniót? Lásd a fenti következményeket. Viszont megtarthattuk volna Észak-Erdélyt (a Felvidéket valószínűleg nem, a beszercebányai felkelés miatt).
5. 1941 december 12: Ne üzentünk volna hadat Amerikának? Mivel csatlakoztunk a háromhatalmi egyezményhez, ezt meg kellett tennünk. (Valójában a Bárdossy kormány üzent hadat; a probléma az volt, hogy nem hangsúlyozta, nem saját elhatározásból, hanem szövetségesi kötelezettségből tesszük. Horthy felelőssége abban áll, hogy ezt a „nüanszt” nem korrigálta.) Amerika nem tulajdonított jelentőséget a hadüzenetnek; a kis német csatlósok természetes lépésének tekintette.
6. 1942 január 22: Ne egyeztünk volna bele a II. magyar hadsereg kiküldésébe a keleti frontra? – Lásd a már 1941 áprilisánál említett következményeket.
7. 1944 március 19: Lemond a kormányzóságról? – Lásd a korábban említett következményeket.

Ezek voltak azok a legfontosabb döntési helyzetek, amikor volt alternatíva. Világosan látszik, hogy ha másképpen dönt, akkor olyan helyzet állt volna elő, hogy a zsidókat és menekülteket teljesen kiirtják, az ország emberi és természeti erőforrásait teljes mértékben a német hadi célok elérése érdekében használják fel, és talán meghagyták volna nekünk Észak-Erdélyt. Ezen el lehet töprengeni, kinek-kinek ízlése szerint...

A harmadik és negyedik zsidótörvényt is tekinthetjük bizonyos értelemben olyannak, ahol volt „döntési alternatíva”, hiszen azok már német mintára és nyomásra készültek. De ha Magyarország ezeket nem hozza meg, az előidézhette volna az ország korábbi megszállását.

Mérleg és összegzés:

Mint volt Keleteurópa-kutató, sokat gondolkodtam a rendszerváltás utáni két évtized tapasztalatain, összevettem azt a Kádár-kor sikeres negyedszázadával (1963-1988) és arra a következtetésre jutottam, hogy a lehetőségek kihasználása szempontjából (milyen más szempont előzné meg azt, hogy egy kis ország hogyan tud élni a történelem nyújtotta lehetőségeivel, illetve alkalmazkodni a kényszerekhez) egyértelműen a puha diktatúráé és Kádáré az érdem.¹²⁶

A folytatás logikus: ide kívánczik a szintén húszéves-negyedszázados Horthy korszak összevetése is az utána következő kettővel. Bár szisztematikus, írásos mérleget még nem készítettem, véleményem már eléggé határozott formát öltött: Horthyt és korszakát az újkori magyar történelem egyik legsikeresebb politikusának, illetve időszakának tartom.¹²⁷

¹²⁶ Lásd erről: http://kisskaroly.freeweb.hu/gazdpol/ket_korszak_merlege.pdf

¹²⁷ Kállay Miklós a következőket írja visszaemlékezéseiben: „Alig van olyan korszaka ezeréves történelmünknek, amelyben az ország úgy fejlődött, dolgozott, alkotott volna, mint ez alatt a huszonöt esztendő alatt. Korántsem állítom, hogy mindez Horthy javára írandó. Mindez a magyar nép hallatlan regenerálóerejéből fakadt. De a módot, a lehetőséget, a nyugalmat, az önbizalmat, a hitet az ő kormányzata alatt kapta meg hozzá a

Sokan állítják Horthyról, hogy közepszerű, műveletlen, sőt, korlátolt, perspektívákkal nem rendelkező ember volt, és hogy nem volt entellektüel. (Ez utóbbi megjegyzés abszolút irreleváns és irritáló: tapasztalataim alapján azt kell mondjam, hogy hál' istennek; a jó vezető egyéniség és az entellektüel típus között csak ritkán van pozitív korreláció.) Aki az emlékiratokat elolvassa, az más véleményre jut: Horthy jól el tudott igazodni a két világháború közötti korszak bonyodalmaiban, a rettenetesen szövevényes érdekviszonyok és ideológiák között. Leegyszerűsített, nem

intellektuális világképe és határozott, erkölcsi alapokon álló értékrendje ebben kifejezetten segítségére volt. A politikát a miniszterelnökök megválasztásával és a hadsereg kézben tartásával irányította; ne felejtjük el, hogy olyan nagyszerű politikusokat juttatott hatalomhoz, mint Bethlen István, Teleki Pál és Kállay Miklós. Amikor valamelyikben csalódott, vagy nem vált be, leváltotta (Darányi, Imrédy, Bárdossy, Sztójay; ez utóbbit a németek ültették a nyakára). Legrosszabb döntése talán Lakatos Géza volt.

Komolyabban kell vennünk azt a vádat, hogy a Horthy-rendszer zárt volt „... minden liberális, szociáldemokrata vagy népi kísérlettel szemben”.¹²⁸ A társadalmi mobilitás megrekedt, a földreform elsikkadt.¹²⁹ Érdekes módon Gömbösnek (Nemzeti Munkaterv), majd Imrédynek (gazdasági koncepciói, tej- és cukorakciója) volt saját elképzelése és a legnagyobb esélye szociális reformokra, de németbarát, szélsőjobbos, és a tradicionális elit érdekeit sértő orientációjuk miatt a kormányzó leváltotta őket.¹³⁰ A rendszer mindenki által elismert legnagyobb teljesítménye a Bethlen által végrehajtott gazdasági stabilizáció és a közoktatás fejlesztése volt.¹³¹ Emellett történtek jelentős intézkedések a szociálpolitikában is: a nagycsaládosokat segítő alap létrehozása (ONCSA-program) és az ingyenes társadalombiztosítás, az OTI megteremtésével.

Bizonyára cáfolható e kijelentés, de én mégis azt mondom, hogy a rendszer zártsága, konzervativizmusa és változatlansága adta stabilitását. Mert a szélesebb körű társadalmi reformok – a német külpolitikai orientáció adottsága mellett – inkább jelentettek volna elcsúszást, veszélyt a nemzetiszocialista berendezkedés felé. Amikor ezeket a sorokat írom, azt veszem észre, hogy nem csak a liberális Bibó gyilkos korbírálatával megyek szembe, hanem a konzervatív Szekfű éles társadalomkritikájával is (lásd neobarokk). Szekfűt menti,

nemzet. Munkatársai közül pedig elsősorban Bethlen István grófé az érdem.” Idézi gróf Edelsheim Gyulai Ilona, 1/244. old.

¹²⁸ Ablonczy Balázs, *Heti Válasz*, 2009. június 25.

¹²⁹ A kisantant országokkal összehasonlítva ez súlyos szociális hátrányt jelentett. De ne feledjük, hogy az említett országokban a földreformot jelentős részben a kisajátított magyar földbirtokok rovására valósították meg!

¹³⁰ Lásd erről a Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa és Ungváry Krisztián: Szociálpolitika, modernitás és antiszemitizmus Imrédy Béla politikájában c. tanulmányokat, továbbá: Hámosi Péter Imrédyről szóló cikkét.

¹³¹ Érdekes, már-már abszurd párhuzam adódik itt. A mai világban a felzárkózás legfontosabb tényezőjének az oktatást tekintik (finn, dél-koreai, szingapúri és más délkelet-ázsiai példák alapján). Horthy, gróf Klebersberg Kunó és Hóman Bálint mégis csak meghallották volna az idők szavát?

hogy Trianon után című könyvét 1934-ben írta, amikor még Európa és Magyarország mindennek előtte volt. De Bibó háború utáni kritikájáról az a véleményem, hogy mintha teljes egészében eltekintett volna a kor külső viszonyaitól és kötöttségeitől és úgy számolt volna Horthyval mint akinek korlátlan hatalma lett volna tetszése szerint alakítani a történelmet. Én úgy látom, hogy a történelem utólagos ismeretében sem indokolt Horthynak és korának a sommás elítélése.

Horthy emlékiratai nem okoztak csalódást. (Még ha néhol el is hallgatja a kritikus történéseket.) Megvilágítja azokat a súlyos dilemmákat, melyek kormányzóságát végigkísérték. Döntéseit – mint írja – sokszor a végzetes kényszer diktálta. Helytállása, kitartása, bölcsessége csodálatot és elismerést érdemel. Azokat a politikusokat (köztük nagyszerű entellektüeleket), akik az elmúlt húsz év lehetőségeit kihasználatlanul hagyták, még csak említeni sem szabad vele egy napon. A könyv utolsó fejezetében az agg Horthy politikai nézeteit összegzi. Ezeket tanítani kellene. A kormányzó és a korszak máig tartó fasisztázása és a zsidótörvények anakronisztikus megítélése paranoid jelenség.

El lehet játszani a gondolattal, mi lett volna, ha Tisza Istvánt nem ölik meg a merénylők 1918 októberében. Ekkor még az is megtörténhetett volna, hogy a történelmi kényszer hatására újból aktivizálja magát (még csak 57 éves volt!), Károlyi nem jut hatalomhoz, s a káosz és a szétesés nem ölt akkora méreteket.¹³² Ekkor nem Horthynak jut a nemzetmentő szerep (később pedig a sok becsmélés), de határozottsága, aktivitása és a magyar sors iránti elkötelezettsége bizonyára ez esetben is fontos politikai szerephez juttatta volna (pl. hadügyminiszterséghez).

Azt is végig lehet gondolni, mi lett volna, ha Horthy bármelyik kritikus esetben máshogy dönt. Akkor most nem lennének Konrád Györgyök és Paul Lendvaik, Schiff Andrások, Fischer Ádámok és Ivánok, Kertész Imrék és Ákosok, Ungváry Tamások, Rudolfok és Krisztiánok, Karsai Lászlók, Heller Ágnesek és a „kibeszélést”, „a tényekkel való szembenézést” hiányolók és „a felelősség alóli kibúvással” vádaskodók hosszú sora, akik egyfolytában gyalázzák, nacionalistázzák és antiszemitázzák Magyarországot.¹³³ A lengyelek, csehek és szlovákok jó nemzetközi hírneve (ahol szinte az utolsó szálig kiirtották a zsidókat) és a mi pocsek megítélésünk ezekre az előzményekre vezethető vissza. (Tudom, ez cinikus megállapítás, és 280 ezer ember élete nem mérhető össze azzal a kárral amit e népcsoport egyes tagjai okoznak, de nekik is illene tisztában lenniük azzal, hogy mi tette lehetővé életben-maradásukat, és azt, hogy kedvükre gyalázhatják Horthyt és Magyarországot.)

*

1944. október 17-én a Kelenföldről induló különvonaton, melyen Skorzeny és SS-legényei kísérték a Horthy-családot bajorországi száműzetésbe, egy megtört öregember az SS gúnyos mosolyától kísértén fel-alá járva kétségbeesetten kérdezgette: „Wo ist mein Sohn?”, „Wo ist mein Sohn?” – Ugyanis annak fejében írta alá (érvénytelenítő kijelentés kíséretében) lemondó nyilatkozatát, hogy Veessenmayer becsületszavát adta, hogy még a vonaton, Bécsben visszakapja elrabolt fiát.

*

¹³² E feltételezett fejlemény ellen szól, hogy a széles közvélemény (beleértve pl. Adyt is), sőt, a külföld is – teljesen alaptalanul – Tisztát tartotta a fő felelősnek a háború kirobbantásáért.

¹³³ E neveket az egyéni sorsoktól függetlenül, szimbolikus értelemben használom.

Horthy-monográfiák:

Horthy rendszerét természetesen a legfrissebb monográfiák sem tartják fasisztának.¹³⁴

Thomas Sakmyster szerint rokonszenvezett a „sajátos magyar protofasizmussal”, ... „Ám az idő múlásával egyre inkább visszatért hagyományos konzervativizmusához. Horthyt – ellenfeleivel és egyes marxista történészekkel ellentétben – nem nevezhetjük fasisztának, ám világnézete valóban a tizenkilencedik századi konzervativizmus és a huszadik századi szélsőjobboldali radikalizmus érdekes keveredését tükrözte.”¹³⁵

Horthy felelősségéről a zsidókérdésben és a háborús részvételben, revíziós politikájáról és lehetőségeiről teljes mértékben úgy gondolkodom, mint Sakmyster, vagy Bencsik Gábor. Valójában ők is történelmi kényszerekről, végzettről beszélnek: „Nem Horthy rövidlátása okolható azért, hogy az egyébként tehetséges Darányi, Imrédy és Bárdossy nem csak elvárásainak nem feleltek meg, hanem egytől egyig további engedményeket tettek Németországnak és a nyilasoknak – e fejlemények mögött egyszerűen a történelmi helyzet kényszerét kell látnunk”- olvashatjuk Sakmysternél (361. old.). Kiemeli, hogy Horthy azon ritka, a németekkel szövetséges európai politikusok közé tartozott, akik szembe mertek szállni Hitlerrel, ellentmondani mertek neki: „... az 1944-es összeomlásig egyike volt azon kevés államférfiaknak, akik Hitlerrel szemben is tudták következetesen képviselni álláspontjukat.”¹³⁶ Súlyos hibájának azt rója fel, hogy nem hajtotta végre a legfontosabb társadalmi reformokat. Jól látja Sakmyster azt is, hogy ha Horthy 1944. március 19-ét követően lemond, saját személyét ugyan megmentette volna a későbbi gyalázkodásoktól, de akkor nem csak a vidéki, hanem a fővárosi zsidóság is odaveszett volna.

Ezzel szemben viszont Catherine Horel Horthyt hibáztatja az 1941-es háborúba lépésért és döntésképtelenséggel vádolja. Továbbá felrója neki a revizionizmust, ami Magyarországot szembeállította a kisantanttal. A francia történelemfelfogás alapján álló Horel elképesztő kijelentéseket tesz. Visszavetítve azt vizionálja, hogy egy demokratikus Magyarország szövetségre léphetett volna a kisantant országokkal, ami akár meg is menthette volna a régiót a hitleri Németországtól.¹³⁷ Az ember eltöpreng: a franciák még egy évszázad elmúltával sem képesek megérteni és belátni, hogy mit tettek Versailles-ban. Az ilyen nézetek a felelősség beteges, pszichiátriai esetnek számító elhárítására utalnak.

Turbucz Dávid Horthyról írt két könyvét a rideg, szenvtelen távolságtartás jellemzi.¹³⁸ Hasonlóan mesterét, Romsics Ignácét.¹³⁹ Híján vannak mindenfajta empátiának. Nem is annyira a Horthy személyiségébe való beleélést hiányolom náluk (és különben is, ha már empátia, akkor az üldözöttekkel való együttérzésről kellene beszélnünk), mint inkább a korban-élést, a korszak konfliktusainak és tragédiáinak a személyes átélését. Arra a brechti szerepfelfogásra emlékeztetnek, miszerint a színésznek nem szabad azonosulnia szerepével, átérezni azt, kívül kell maradnia, távolságot kell tartania. E szenvtelenség, a kor kívülről szemlélése teszi olyanná számomra könyveiket, mintha statisztikai feldolgozásokat olvasnánk.

¹³⁴ Sakmyster, Horel, Turbucz, Bencsik, Romsics műveire utalok.

¹³⁵ Sakmyster, 7. old.

¹³⁶ Uott, 359. old.

¹³⁷ Horel, 329. old.

¹³⁸ Turbucz Dávid: Horthy Miklós. Napvilág, 2014 és A Horthy-kultusz. 1919-1944.MTA 2016.

¹³⁹ Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Helikon, 20117.

Pedig Horthy személyiségének megismerése a kulcs politikájának megértéséhez. Mivel magyarázható az, hogy ellent mert mondani Hitlernek; hogy bár megvetette, és antikommunizmusát leszámítva semmiben sem értett egyet politikájával, mégsem volt hajlandó őt és a németeket „elárulni”, kijátszani őket, a hátuk mögött szervezkedni; hogy bár ha 1944. március 19-én lemond, hősként vonulhatott volna be a történelembe, ő mégis az előtte álló tragikus utat választotta? Személyiségének ezt az oldalát Bencsik Gábor világítja meg a legjobban. Becsületes, szigorú erkölcsi kódex alapján álló katonatiszt volt, aki sohasem saját, egyéni szempontjait és előnyeit nézte. A hazai liberális-kozmpolita hangadó értelmiségiek¹⁴⁰ ezért nem képesek megérteni a korszakot és Horthy tetteit. Leginkább azon tényt nem hajlandók elismerni, hogy Horthy megmentette a 280 ezer fős budapesti zsidóságot. Erkölcsi tettét minden áron a külső körülmények nyomása alatt, érdekből végrehajtott cselekvésnek próbálják feltüntetni. (Hivatkoznak a normandiai partraszállásra, a román kiugrásra, a magyar határok felé közeledő szovjet csapatokra, valamint a pápa, az amerikai elnök és a svéd király leveleire.) Ezek a viták ma is folynak.¹⁴¹

Horthy személyiségének meg nem értése mellett a másik, súlyos tényező, amiért ezek a viták nem csillapodnak – véleményem szerint –, az antiszemitizmus minősítése. Abszolút történelmietlen, „anakronisztikus” dolog az antiszemitizmus mai elítélését számon kérni egy 80-100 évvel ezelőtti világon, visszavetíteni a mai követelményeket a múlt évszázad első felére, amikor még nem volt szó emberi jogokról, sőt, azok kultuszáról, másságról, multikulturalizmusról, és Magyarországon még friss jelenség volt a kiegészítés után bevándorolt zsidóság mohó térhódítása. Teljesen más megítélés alá esik a holocaust előtti és utáni antiszemitizmus, a kettőt nem lehet egy kalap alá vonni.

E tanulmányt a „kibeszélés” és a „tényekkel való szembenézés” jegyében írtam Budán, 2011 augusztusában.

(Rövid változata megjelent a Szabó A. Ferenc 70. születésnapja alkalmából összeállított kötetben, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemzetvédelmi Kar kiadásában.)

(Hosszabb, de még mindig nem teljes változatát a Szegő Szilvia és Németh István által szerkesztett „Trianontól a rendszerváltásig” című kötet tartalmazza – TIT Stúdió Egyesület, 2020.)

(Néhány forrás későbbi keltű; a tanulmányt ugyanis időnként kiegészítem később olvasott részletekkel, információkkal.)

Kiss Károly

¹⁴⁰ Megint hangsúlyozom: kozmpolita alatt nem származást, hanem világnézetet értek.

¹⁴¹ Lásd pl. Jeszenszky Géza és Karsai László levélváltásait 2019 nyarán az Élet és Irodalomban.

Irodalom:

Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa, 2011.

Horthy naplót nem vezetett, és az október 17-i letartóztatása és elhurcolása miatt iratainak nagy része is megsemmisült.

Visszaemlékezéseit a németek, majd az amerikaiak fogságában (pontosabban amerikaiak által tanúként fogva tartva) kezdte el írni és 84 éves korában fejezte be Portugáliában. Nagy segítségére volt ebben felesége és menyje. Felhasználta a róla már akkor megjelent megemlékezéseket és volt munkatársaitól bekért dokumentumokat. A könyv legelőször németül jelent meg, s címe telitalálat: Ein Leben für Ungarn.

gróf Edelsheim Gyulai Ilona: Becsület és kötelesség 1-2. Európa, 2000.

Ez a könyv nélkülözhetetlen a kormányzó jellemének, életének és cselekedeteinek megismeréséhez. Paradox módon szubjektivitása a korszak tárgyilagos megismerését segíti elő. Horthy István özvegye nemes lélek, hiteles szemtanú, szavahihetőségéhez nem fér kétség. Apósának bizalmasa volt. Az 1944 októberi kiugrási kísérlet előkészületei során ő is részt vett a Moszkvába küldött delegációval történő rejtjeles kapcsolattartásban. Közvetített a Zsidó Tanács és Horthy között. Emellett betekintése volt Horthy irataiba: „... a háború után tizenkét évig én rendeztem és másoltam Miklóspapa minden levelét, ezért állítom, hogy jobban ismerem gondolatmenetét és írásmódját, mint bárki más.” (193. old.) Könyve megírásához felhasználta Kállay Miklós, Szombathelyi

Ferenc, Aggteleky Béla, Gosztonyi Péter, Veress Lajos, Vörös János, Barcza György, Hennyey Gusztáv, Carlyle Macartney, J. F. Montgomery, Vattay Antal és mások visszaemlékezéseit, illetve forrásműveit.

Tanulmányom véglegesítésében sokat segítettek **Szabó A. Ferenc** közlései és kritikai megjegyzései.

Ablonczy Balázs: Nyilasok a Parlamentben. Heti Válasz 2009. június 25.

Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris, 2005.

Aggteleky Béla altábornagy iratgyűjteménye. (Ezt gróf Edelsheim Gyulai Ilona kimerítően használja.)

Babucs Zoltán: Miért gyűlölte meg Hitler a magyarokat? Történelem, 2013. augusztus.

Bencsik Gábor: Horthy Miklós. Magyar Mercurius 2001.

- Berend T. Iván: Válságos évtizedek. Gondolat, 1982.
- Berkes Tamás: A zsidókérdés cseh kontextusban. web.
- Bibó István: Válogatott tanulmányok. I. – II. – III. kötet. Magvető, 1986.
- Bognár József: Padányi Telekiről. Demokrata, 2008. szept. 17.
- Bunyevác Zsuzsa: Az Új Világrend tízparancsolata. Alexandra, 2009.
(*A szabadkőművesezést és a lépten-nyomon a nemzetközi pénzvilág összeesküvését sejtető tálalást leszámítva a könyv értékes forrásanyaga igen jól használható.*)
- Czakó Gábor: Magyarirtás a Délvidéken 1944-45 telén. Beavatás. Lépcső és szalmaszál. CzSimon könyvek, 2011. (61-67. old.)
- Czettler Antal: Kortársi szemmel egy vitáról. Magyar Nemzet, 2007. február 2.
- Czettler Antal: Történészvita Horthy Miklós kormányzó világháborús felelősségéről és szerepéről. Magyar Nemzet 2007. február 23.
- Diószegi István: Magyarország belépése a Szovjetunió elleni háborúba. Rubicon, 2000/9.
- Domány András: Titkos szovjet dokumentumok az erdélyi kérdésről. Bécsi Napló 2004 július-augusztus.
- Fenyo, Mario: The Admiral on Horseback: A New Biography of Miklós Horthy. Hungarian Studies Review, Spring 1996, web. (Thomas Sakmyster könyvének ismertetése.)
- Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. Osiris 2007.
Értékes munka, mindenkinek figyelmébe ajánlom (aki még nem olvasta volna).
- 60 éve pecsételődött meg a szlovákiai zsidóság sorsa. MTI, web.
- Hámori Péter: Imrédy Béla, a bankár és miniszterelnök. MN, 2008. május 10.
- Horel, Catherine: Horthy. Kossuth, 2017.
- Horthy megszánta a zsidókat? http://www.fn.hu/tudomany/20100709/horthy_megszanta_zsidokat/
- Hovanyecz László: Legyen-e szobra Teleki Pálnak? Népszabadság, 2004. március 6.
- Hovanyecz László: Másodszor ugyanoda. Népszabadság, 2006. június 3. (Kornfeld Móricz: Trianontól Trianonig c. kötetének ismertetése.)
- Illényi Balázs: A Don-kanyarról a hátszágban. HVG 2003. jan. 25.
- Illényi Balázs: Halálkanyar. Német megszállás, 1944. március 19. HVG 2004. március 20.
- Illyés Gyula: Itt élned kell, I-II. Szépirodalmi, 1976.
- Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944, I-II. Európa, 1991.
(*Nem olvastam, Horthy Istvánné könyvéből közvetve idézem.*)
- Kaló József: Felszolgálati jelentés. Sorsdöntő tárgyalás a 2. magyar hadseregről. HVG, 2013. január 25.

- Karsai László: Tények és érvek Horthy Miklósról. MN 2007. jan. 3.
(*Alaptalan Horthy-gyalázás.*)
- Karsai László: Zsidó Holocaust – számháború. História 1994/01, web.
- Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Európa Könyvkiadó, 1982.
- Keresztes Lajos: Ordító ellentmondás, abszurd viszonyok. MN 2004. márc. 3. (Teleki Pál és a magyar történelem panteonja)
- Keresztes Lajos: A nyilas hatalomátvétel. História 1994/09, web.
- Keresztes Lajos: Magyarország német megszállása és az ellenállás esélyei. MN 2004. március 20.
- Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon. 1922, web.
- L. Balogh Béni: A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.
(*Igen jó szakkönyv.*)
- L. Balogh Béni: Küzdelem Erdélyért. Akadémiai Kiadó, 2013.
- Megyeri Dávid: Az elhallgatott Teleki Pál. MN, 2004. márc. 29.
- Molnár Judit: Horthy és a magyar holokauszt. BBC History 2018. augusztus. (*Tendenciózus írás. Horthy felelősségét úgy vizsgálja, mintha Magyarország nem egy megszállt ország lett volna.*)
- Montgomery, John F.: The Unwilling Satellite, web.
- Murányi Gábor: Raportutak. A Horthy-Hitler találkozók. HVG 2007. február 10.
- Neef, Christian: „Erschießen Sie mich!” Der Spiegel 7/2013.
- Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért. Magvető, 1972.
(*Annak idején nagy port vert fel. Most, újraolvasva, kissé csalódást okoz: az akkori kurzus németellenességének és szovjetbarátságának akart megfelelni. De tény, akkor ez egyedülálló dokumentum volt!*)
- Nyerges András: Mindenki mondja a magáét. HVG 2004. febr. 21. (Teleki Pálról)
- Papp Gábor: Dinasztikus tervek. BBC History 2018. augusztus.
- Péterfi Gábor: Paraszt-Európa. Magyar Nemzet 2011 szept. 3.
- Révész Sándor: Kicsik legyünk vagy nácik? HVG 2020. június 11.
- Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Helikon, 2017.
- Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. 1996, Osiris.
- Romsics Ignác (szerk.): Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920-1953. Osiris, 1998.
(*E két Romsics-könyv bizonyára alpmű, mert sokan hivatkoznak rá.*)
- Rubicon 2003/7-8. Sokszínű emlékezet. A Horthy-korszak naplók és memoárok tükrében.

Rubicon 2009/1-2. Magyar jobboldali hagyomány 1900-1945.

Rubicon 2009/9. Magyarország 2 világháborúban.

Sindelyes Dóra: Diplomatajelentések. A „magyar Wallenberg”. HVG 2013 ápr. 13.

Sipos Péter: Horthy Miklós negyedszázada. Népszabadság, 2007. febr. 9.

Sirc, Ljubo: Between Hitler & Tito. Andre Deutsch, 1989, London.

(Ez a könyv leleplezi a jugoszláv partizánháborúk mítoszt: a szerb és horvát partizánok egymás elleni harcát, miközben a nemzetközi közvélemény azt csak németellenes háborúként ismeri.)

Sümegei Noémi: Erőltetett menet. Heti Válasz, 2011. ápr. 14.

Szabó A. Ferenc: Versengő elméletek Kassa bombázásáról. Magyar Nemzet 2010. június 26.

(Új tényeket, dokumentumokat felvonultató elemzés.)

Szekfü Gyula: Három nemzedék. ÁKV-Maecenas Reprint sorozat, 1989.

Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia. Holnap Kiadó, 2002.

Teleki Pál öröksége. Szerk. Barabás Béla. MDF Akadémia, Haza és Haladás Alapítvány, 1992.

(E kis könyv – egy Teleki-émlékkonferencia előadásának gyűjteménye – az elfogult, kritikátlan történelem-magyarázatok mintapéldánya.)

The Economist, 23-29 2018. University admissions. Affirmative dissatisfaction.

Trianontól a rendszerváltásig. Szerk. Szegő Szilvia és Németh István. TIT Súdó Egyesület, 2020.

Turbucz Dávid: Kultuszának fogságában. Horthy Miklós és vezérkultusza. BBC History 2018. augusztus.

Lev Tolsztoj: Háború és béke. Új Magyar Könyvkiadó, 1954.

Tőkéczi László: Történelmi bűnök egyenlő mércével. Magyar Nemzet, 2007. január 3.

Tőkéczi László: Egy öreg katona – nem nekivaló helyzetben. Heti Válasz 2009. dec. 17.

(Frappáns, remek Horthy-portré, csak éppen a végkövetkeztetésével nem értek egyet.)

Turbucz Dávid: Horthy Miklós. Napvilág Kiadó, 2014.

Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz. 1919-1944. MTA, 2016.

Ungváry Krisztián: Hamis próféták a szoborvitában. MN 2004. márc. 3. (Teleki Pál és a magyar történelem panteonja)

(Hiteltelen Teleki-gyalázás)

Ungváry Krisztián: „A Kormányzó” 139 éves. Népszabadság, 2007. febr. 12.

(Koltay Horthy-filmjének megalapozottnak tűnő becsmérése, megalapozatlan Horthy-szidalmakkal.)

Ungváry Krisztián: Szociálpolitika, modernitás és antiszemitizmus Imrédy Béla politikájában. Rubicon 2009/1-2.

Vas István: Mért vijjog a saskeselyű? Szépirodalmi, 1981.

Vas István: Nehéz szerelem. Szépirodalmi, 1983.

Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. Rubicon 2009/1-2.

Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris 2001.

Tartalomjegyzék

„Horthy-fasizmus”	1
Békés revíziós politika	3
Az újvidéki vérengzés	8
A Szovjet elleni hadbalépés	10
A II. hadsereg elvesztése	12
A zsidókérdés: faji vagy társadalmi-gazdasági ügy?	14
Egy XIX. századi úriember a bolsevizmus és nemzeti szocializmus szorításában	26
Kiugrási kísérlet; az utolsó csatlós	28
Találgatások	34
Mérleg és összegzés:	35
Horthy-monográfiák:	38
Irodalom:	40